Acharya Javdekar College of Education Esta 1956 Gargoti Kolhapur

Dr. Ravasaheb Kerappa Shelake
Associate Professor
Acharya Jawadekar College of Education, Gargoti
Mob-8275459230
E mail ID-drrrkshelake@gmail.com

Published Papers List 2019-2020

I) Published Papers in Refereed Journals as notified by the UGC

Sr. No	Title with Page Nos.	Journal	ISSN ISBN No.	Impact Factor If any	Whether principal author/ corresponding author / Guide
1	शासनाकडून प्राथमिक स्तरावरील शिक्षणासंबंधी घेतलेल्या निर्णयांचा शिक्षकांच्या कामगिरीवर झालेल्या परिणामांचा अभ्यास Page No. 90 to 92	Aarhat Multidisciplinary International Education Research Journal (AMIERJ) UGC Approved Journal No 48178, 48818	ISSN–2278-5655	EduIndex Impact Factor 5.18	Principal
2	उच्च शिक्षणातील ई गव्हर्नन्स Page No. 189 to 192 22 February 2019	Aayushi International Interdisciplinary Research Journal Special Issue 50	ISSN-2349-638X	5.707	Principal
3	बी.एड. प्रशिक्षणार्थीमधील शिक्षक समायोजनाचा शोधिकेद्वारे अभ्यास पृष्ठ क्रमांक १ ते ८	Review of Research	ISSN-2249-894X	5.7631	Principal
4	मुलांकडून मोबाईलचा होत असलेल्या जास्त वापर एक अभ्यास Page No. 505 to 508	Navjyot International Interdisciplinary research journal Humanities Social Sciences languages commerce and Management Publication Kolhapur Special Issue September, 2019	ISSN 2277-8063		IInd Co -Author

Principal
Aacharya Javdekar College of Education
Gargoti, Dist. Kolhapur 416209

5	भौगोलिक माहिती प्रणालीचे वाढते महत्त्व Page No.468 to 472	Navjyot International Interdisciplinary research journal Humanities Social Sciences languages commerce and Management Publication Kolhapur Special Issue September, 2019	ISSN 2277-8063		IInd Co -Author

II) Subject Books, published by National level publishers, with ISBN/ISSN number or State / Central Govt. Publications as approved by the University and posted on its website. The List will be intimated to UGC.

Sr. No.	Title with page nos.	Type of Book & Authorship	Publisher & ISSN/ ISBN No.	Whether Peer reviewed	No. of co-authors	Whether principal author /corresponding author /Guide
1	इतिहास इयत्ता ११ वी	महाराष्ट्र राज्य **HSC** पाठ्यपुस्तक	--	--	27	**BOS Working Committee member**

Principal
Aacharya Javdekar College of Education
Gargoti, Dist. Kolhapur 416209

AARHAT PUBLICATION & AARHAT JOURNAL'S
108, Gokuldham Park, Dr. Ambedkar Chowk, Near T.V. Tower, Badlapur (E)-421503.
Email ID: aarhatpublication@gmail.com • **Phone:** 9822307164
Website: www.aarhat.com

Conference Book **ISSN No-2278-5655**

NAAC Re- accredited with Grade B

Government of Maharashtra

Shree Maharani Tarabai Government College of Education, Kolhapur, (Maharashtra)- 416001

One Day Interdisciplinary International Conference

On

SKILL DEVELOPMENT IN HIGHER EDUCATION

2nd February, 2019

Tel No. 0231-2535043 www.smtckop.com **Email:** princ.smtbedko-mhgov.in

Conference Book ISSN No-2278-5655

NAAC Re- accredited with Grade B

Government of Maharashtra

Shree Maharani Tarabai Government College of Education, Kolhapur, (Maharashtra)- 416001

One Day Interdisciplinary International Conference

On

SKILL DEVELOPMENT IN HIGHER EDUCATION

2nd February, 2019

Tel No. 0231-2535043 www.smtckop.com **Email:** princ.smtbedko-mhgov.in

One Day Interdisciplinary International Conference
On
Skill Development in Higher Education

Book No : 1

First Edition: 2nd February, 2019

Organized by:
Shree Maharani Tarabai Government College of Education, Kolhapur, (Maharashtra)-

Published by: Aarhat Publication & Aarhat Journal's
Mobile No: 9822307164/8355852142

Aarhat Multidisciplinary International Education Research Journal (AMIERJ)

SJIF Impact Factor 6.236

Peer Reviewed Refereed Journal

ISSN 2278-5655,

Volume–VIII, Special Issue–II

EDITORS:

Disclaimer:

The views expressed herein are those of the authors. The editors, publishers and printers do not guarantee the correctness of facts, and do not accept any liability with respect to the matter published in the book. However editors and publishers can be informed about any error or omission for the sake of improvement. All rights reserved.
All views expressed in the journal are those of the individual contributors. **Any issues with reference to the research paper, the individual author/s are responsible.** The editor and Publisher are not responsible for the statements made or the opinions expressed by the authors.
No part of the publication be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means electronic, mechanical, photocopying, recording and or otherwise without the prior written permission of the publisher and authors.

INDEX

Sr. No.	Title Name	Name of the Perticipiate	Page No
1	Classroom Management Skills For Changing Role Of Teacher.	Dr.Deshpande Rajashri U. & Smt. Shweta Patil	1
2	Skill Development in 21st Century	Prof. A. M. Gurav	3
3	Development and Assessment of Teaching Skills in Teacher Trainees: What NCTE Suggests	Ganesh Chandra Naik	11
4	Effect Of Constructivist Approach On The Achievement In Mathematics	Dr. Jyoti S.Pattanshetti	14
5	Skills Required for Teacher Educators to foster Scientific Concepts among Science Learners	Shweta P. Patil Dr. Rajashree U. Deshpande	18
6	Enhancing The Student-Teachers Skills Of The Instructional System Designing	Dr. (Ms.) Rupali Uttam Sankpal	21
7	Research Skills: Decisive Skills for 21st Century Learning	Dr. Krishna B. Patil	25
8	Soft Skills For Teachers -A Step Towards Professional Growth	Prof. Mahadev A. Pawar Ms.DivyanjaliKumar Mane	30
9	भावनिक व्यवस्थापनासाठी विवेकनिष्ठ विचार कौशल्ये	महेश वि. चव्हाण डॉ. कृष्णा भा. पाटील	34
	Role of ICT for Soft Skill Development	Mrs.Smitadevi Mole	40
10	बी.एड अभ्यासक्रमांतर्गत समाविष्ट व्यवसायिक क्षमता विकसनातून विकसित होणार्या कौशल्यांचा अभ्यास	डॉ.विद्युतलता पांढरे व प्रा.सविता दुधभाते	48
11	Skill Development In Higher Agriculture Education Through Exprimental Learning Programme	Dr.D.D.Patange ,O.D.Rajmane ,M.M.Yadav & D.K.Kamble	51
12	२१ व्या शतकातील आवश्यक कौशल्य व त्याची गरज	विशाल शेटे	52
13	२१ व्या शतकातील गणित शिक्षकाची कौशल्य	डॉ.सत्वशीला खामकर	56
14	उच्च माध्यमिक स्तरावरील दहा जीवन कौशल्यांचा अभ्यास	प्रा.तात्यासाहेब काटकर	61
15	ग्रामिण भारतातातील उच्च शिक्षण व कौशल्य वाचन	डॉ,दत्ता कुंचेलवाद	64
16	बी.एड प्रशिक्षणार्थीसाठी पूरक कौशल्य विकसन कृतीकार्यक्रमाच्या परिणामकारकतेच्या अभ्यास	डॉ.डीसले महादेव	67
17	Providing Three layer Security Through Pictographic Password to Protect Sensative Data form Intruders	K.G.Kharade ,V.S.Khumbhar & S.K.Kharade	71

18	पदवी व पदवीत्तर स्तरावर कादंबरी अध्यापनाचे स्वरूप व कौशल्य	डॉ.अशोक केंद्रे	75
19	भारतीय स्त्री शिक्षणातील बदलते प्रवाह	डॉ.जी.एन.पांचाळ व डॉ.एन.जी.सूर्यवंशी	77
20	द्विवार्षिक बी.एड कालावधीतील छात्राध्यापाकांच्या स्वकौशल्य संपादनाचा अभ्यास	डॉ.प्रतिभा देसाई	82
21	मराठी भाषिक कौशल्ये आणि व्यवसायाच्या संधी	डॉ.मोरे अर्चना	87
22	शासनाकडून प्राथमिक स्तरावरील शिक्षणासबंधी घेतलेल्या निर्णयांचा शिक्षकांच्या कामगिरीवर झालेल्या परिणामाचा अभ्यास	डॉ.रावसाहेब शेळके	90
23	कौशल्याधारित शिक्षणाचे महत्व	डॉ.नदाफ एस.आय व डॉ.पांढरे वासंती	93
24	एकवीसाव्या शतकातील माहिती तंत्रज्ञान कोशल्याचे विकसन - एक अभ्यास	डॉ.प्रीती पाटील	95
25	कर्णबधीर विध्यार्थ्याच्या उच्च शिक्षणातील कौशल्य विकासामधील आव्हाने व संधी	स्वाती सदकाळे	99
26	Transformation Of Society Through Social Media	Dr.Madhuri Isave	100
27	Higher Education Of Skill Development In Urban And Rural Region	Dr. Bhaskar A. Mundewadi	103
28	प्रताप तत्वज्ञान केंद्राच्या तात्वीक विचारांचा अभ्यास	डॉ.नितीनकुमार दादासाहेब माळी प्रा.नरेश पितांबर सावंत	107
29	Role of ICT and Constructivist Design for Teaching Skill Development	Dr. Kisan Jijaba Shinde	110
30	Innovative Practices To Enhance Teacher Education	Dr.Suryawanshi S.K	114
31	Role of Skill Development in Higher Education for Promoting Employment and Employability in Emerging Global Economy	Prof. Rohini G. Deshpande	119
32	To study the mistakes of 6th Std. Students to construct the sentences and solutions	Patil Prajkta Jagannath	125
33	शिक्षणशास्त्र महाविदयालयातील व्यावसायिक क्षमतांमध्ये वाढ या विषयाअतंर्गत स्व – आकलन संबंधी कौशल्यांच्या विकाससाठी दिलेल्या उपक्रमांच्या परिणामांचा अभ्यास	प्रा. डॉ. सौ. उर्मिला राजेश पाटील	130
34	शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील प्रशिक्षणार्थींच्या मराठी आशय ज्ञानासाठी ऑनलाईन मूल्यमापन कार्यक्रम विकसित करणे	डॉ. केशव रामभाऊ मोरे	135

शासनाकडून प्राथमिक स्तरावरील शिक्षणासंबंधी घेतलेल्या निर्णयांचा शिक्षकांच्या कामगिरीवर झालेल्या परिणामांचा अभ्यास

प्रा. डॉ. रावसाहेब केराप्पा शेळके,
सहाय्यक प्राध्यापक,
आचार्य जावडेकर शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, गारगोटी ता. भुदरगड जि.कोल्हापूर

सारांश (Abstract)

कोणत्याही शिक्षण व्यवस्थेची उद्दिष्टे ही त्या - त्या देशाची शासन यंत्रणा ठरवत असते. ती उद्दीष्टे साध्य करण्यासाठी अभ्यासक्रम, पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तके इत्यादीमधून ती मुलांपर्यंत पोहचवली जातात. कोणत्याही राजकीय पक्षाचे सरकार आले तरी ते आपल्या पक्षाची विचासरणी , मूल्ये इत्यादी अप्रत्यक्षरित्या शिक्षण व्यवस्थेमध्ये समाविष्ट करण्याचा प्रयत्न करतात याबाबतीत कोणतेही सरकार तटस्थ राहू शकत नाही सर्वच निर्णय चुकीचे असतात असेही नाही मात्र त्या निर्णयांची अंमलबजावणी ज्या श्रृंखलेखमधून होत असते त्यातील सर्वात शेवटचा घटक शिक्षक यांच्यावरची ही जबाबदारी फार महत्त्वाची आहे. विशेषता महाराष्ट्रातील प्राथमिक स्तरावर कार्य करणा-या जिल्हा परिषदेच्या शाळेत कार्यरत शिक्षकांच्या कामगिरीवर शासनाकडून घेतलेल्या जाणा-या विविध निर्णयांचा काय परिणाम होतो आहे ? त्यासंबंधी त्याची काय मते आहेत? कार्यरत प्राथमिक शिक्षकांना कोणते शालाबाह्य कामे करावी लागतात? त्या संबंधी त्यांची काय मते आहेत? इत्यादी प्रश्नांसंबंधी इत्यादी प्रश्नांच्या अनुषगाने प्रस्तुत संशोधनवर पेपरमध्ये अभ्यास करण्यात आला आहे.

कळीचे शब्द (Key Words)-

शासन निर्णय, प्राथमिक शिक्षण आणि शिक्षक, शिक्षकांची कामगिरी इत्यादी

प्रस्तावना-

एन.सी.टी.ई. रेग्युलेशन २०१४ नुसार बी.एड. एक वर्षीय अभ्यासक्रम २०१५-१६ या शैक्षणिक वर्षापासून संपूर्ण देशात दोन वर्षांचा झाला आहे सदर अभ्यासक्रमामध्ये समाज़ाभिमुख प्रकल्प हे १०० गुणांचे प्रात्यक्षिक दिले आहे. सदर प्रात्यक्षिकांचा मुख्य उद्देश बी.एड. प्रशिक्षणार्थीमध्ये सामाजिक बांधिलकी निर्माण करणे, समाजाच्या सामाजिक व वैयक्तिक समस्या समजण्यास मदत करणे, समाजाच्या विविध समस्यांवर उपाययोजनांबाबत विचार करण्याची वृत्ती निर्माण करणे इत्यादी आहे. प्रस्तुत संशोधकाने बी.एड. प्रशिक्षणार्थीना **'शिक्षक समुदायाच्या'** कामगिरीवर शासनाकडून घेतलेल्या निर्णयाच्या अभ्यास करण्याची संधी दिली. त्यानुसार प्राप्त माहितीच्या आधारे काही निरीक्षणे व निष्कर्ष नोंदविले आहेत.

संशोधनाची गरज व महत्त्व -

शासन स्तरावरुन सातत्याने जे निर्णय घेतले जातात त्यासंबंधी शिक्षक समुदायाची काय मते असतात त्या शासन निर्णयामुळे शैक्षणिक गुणवत्तेवर काय परिणाम होतात शासन निर्णयांचा शिक्षक मानसिकतेवर काय परिणाम होतो म्हणजेच कार्यरत शिक्षकांना काय समस्या आहेत हे जाणून घेण्यासाठी प्रस्तुत संशोधन गरजेचे व महत्त्वाचे आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे -

१) प्राथमिक शिक्षकांच्या सद्यस्थितील समस्या समजून घेणे.
२) प्राथमिक शिक्षकांच्या दैनंदिन कामाचे स्वरुप समजून घेणे.
३) प्राथमिक शिक्षणप्रणातील प्रश्नाचे आकलन करुन घेणे.

संशोधन पद्धती

प्रसुत संशोधनात वर्तमान स्थितीतील प्राथमिक शिक्षणाशी व शिक्षकांशी संबंधीत सद्यस्थितीचा अभ्यास करावयाचा असल्याने सर्वेक्षण संशोधन पद्दधतीमधील विद्यालय सर्वेक्षण या संशोधन पद्धतीचा अवलंब करणेत आला आहे.

संशोधन न्यादर्शन

प्रस्तुत संशोधनासाठी कोल्हापूर जिल्ह्यातील भुदरगड तालुक्यातील जिल्हा परिषद शाळामध्ये कार्यरत ५० शिक्षकांची (महिला व पुरुष) म्हणून निवड केली आहे.

संशोधन साधन

प्रस्तुत संशोधनामध्ये सामग्री संकलनासाठी संशोधक निर्मित प्रश्नावली या साधनाचा वापर केला आहे.

संख्याशास्त्रीय तंत्र -

प्रस्तुत संशोधनात प्राप्त सामग्रीच्या विश्लेषणसाठी शेकडेवाडी बरोबर वर्णनात्मक विश्लेषणचा उपयोग केला आहे.

संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा

१) प्रस्तुत संशोधनाचे निष्कर्ष प्राथमिक शाळेतील शिक्षकांना लागू पडतात.

२) प्रस्तुत संशोधन जिल्हा परिषदेच्या प्राथमिक शाळा व शिक्षकांपुरते मर्यादित आहे.

संशोधनाची कार्यवाही -

प्रस्तुत संशोधक आचार्य जावडेकर शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, गारगोटी येथे गेल्या १२ वर्षापासून सहाय्यक प्राध्यापक या पदावर कार्यरत आहे. बी.एड. व्दितीय वर्षांच्या चौथ्या सत्रात समाजाभिमूख प्रकल्प हे प्रात्यक्षिक कार्य आहे. त्या अंतर्गत प्राथमिक शिक्षकांच्या समस्या जाणून घेणेसाठी प्रश्नावली विकसित करुन घेण्यात आली त्यानंतर सर्व प्रश्नावली एकत्रित करुन त्याचे विश्लेषण केले आहे.

निष्कर्ष

संशोधनाची उद्दिष्टे -

१) प्राथमिक शिक्षकांच्या सद्यस्थितील समस्या समजून घेणे.

२) प्राथमिक शिक्षकांच्या दैनंदिन कामाचे स्वरुप समजून घेणे.

३) प्राथमिक शिक्षणप्रणातील प्रश्नाचे आकलन करुन घेणे.

निष्कर्ष

१) प्राथमिक शाळेत कार्यरत शिक्षकांपैकी सर्वाधिक ५४.२८% इतके शिक्षक हे बी.ए. व एम.ए. बी.एड. ही शैक्षणिक अर्हता प्राप्त केलेले आहेत. तर ४२.८५ % इतक्या शिक्षकांकडे नेमणूकीच्यावेळी असणारी डी.एड. ही शैक्षणिक अर्हता आहे. केवळ २.८५% इतक्या शिक्षकांनी एम.एड. ही पदव्युत्तर पदवी प्राप्त केलेली आहे.

२) प्राथमिक शाळेत कार्यरत शिक्षकांच्या निवास स्थानापासून शाळेचे अंतर ० ते५ किमी दरम्यान असणा-या शिक्षकांचे प्रमाण ५४.२८% इतके आहे तर ६ कि.मी ते १० किमी अंतरापर्यंत शाळा असणा-या शिक्षकांचे प्रमाण ३७.१४% इतके आहे.

३) शासन स्तरावरावरील समित्यामध्ये काम करणा-या शिक्षकांचे प्रमाण अत्यल्प असून त्यांचे शेकडा प्रमाण २.५ इतके आहे.

४) प्राथमिक शाळेतील अध्यापन अनुभव ११ वर्षापेक्षा जास्त असणा-या शिक्षकांचे प्रमाण सर्वाधिक असून त्यांचे शेकडा प्रमाण ५७.५४ इतके आहे.

५) नेमणुकीच्यावेळी शासनाचे जे धोरण होते ते दैनंदिन शैक्षणिक कामकाजावर सकारात्मक परिणाम करणारे होते असे मत नोंदविणारे शिक्षक सर्वाधिक असून त्यांचे प्रमाण ५७.१४ टक्के इतके आहे.

६) आजच्या शासन निर्णय व धोरणांचा शैक्षणिक कामकाजावर विपरित परिणाम होत आहे असे म्हणणा-या शिक्षकांचे प्रमाण सर्वात जास्त असून ते ६६.१७ % इतके आहे. काही प्रमाणात परिणाम होत आहे असे म्हणणा-या शिक्षकांचे प्रमाण अल्प असून ते ११. ८७ टक्के इतके आहे.

७) प्राथमिक शिक्षकांची ३ पेक्षा जास्त वेळा बदली झालेल्या शिक्षकांचे प्रमाण अधिक असून त्याचे प्रमाण ३९.३९ % इतके आहे.

८) प्राथमिक शिक्षकांना शासनाने वेळोवेळी सांगितलेली माहिती ऑनलाईन स्वरुपात भरावी लागते ही बाब शैक्षणिक गुणवत्तेवर परिणाम करणारी आहे असे मत व्यक्त करणा-या शिक्षकांचे प्रमाण जास्त असून ते ३५.२९% इतके आहे.

९) प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे (RTE) या धोरणाचा शैक्षणिक गुणवत्तेवर सकारात्मक परिणाम होत आहे असे मत नोंदवणा-या शिक्षकांचे प्रमाण ३२.३५% इतके आहे.

१०) शिक्षकाच्या बदलीचा शैक्षणिक गुणवत्तेवर परिणाम होतो असे म्हणणा-या शिक्षकांचे प्रमाण अत्यअल्प असून त्याचे प्रमाण १७.४२% इतके आहे.

११) ३७.४३% शिक्षकांना निवडणुक आयोगाची कामे अशैक्षणिक आहेत असे वाटते. मात्र सर्वात कमी १६.६६% शिक्षकांना पोषण आहाराचे काम हे अशैक्षणिक वाटते. केवळ ९.२५% प्राथमिक शिक्षकांना ऑनलाईनची कामे अशैक्षणिक वाटतात.

मात्र निवडणुक आयोगाची कामे, सर्वेक्षण पोषण आहार, ऑनलाईन माहिती सादर करणे, विविध अहवाल सादर करणे इत्यादी सर्व कार्ये अशैक्षणिक आहेत असे मत नोंदवणा-या प्राथमिक शिक्षकांचे प्रमाण ९४.२८% इतके जास्त आहे.

१२) अशैक्षणिक कामे पूर्ण करण्यासाठी प्राथमिक शिक्षकांनी सुचविलेल्या उपाययोजना यामध्ये अशैक्षणिक कामे करण्यासाठी बेरोजगारांकडून ही कामे पूर्ण करावीत ही उपाययोजना सर्वाधिक ६२.००% शिक्षकांनी सुचविली आहे. तर इतर पर्यायी व्यवस्था निर्माण करावी असे ३७.१४% प्राथमिक शिक्षकांनी सचुविले आहे.

१३)४२.८५% शिक्षकांना असे वाटते की शासनाने निर्णय घेतांना समाजातील जनमताचा विचार करावा.

१४) आजमितीला भौतिक सुविधांची कमतरता आहे असे ९४.२८% प्राथमिक शिक्षकांना वाटते. तर केवळ ५.७२% प्राथमिक शिक्षकांना भौतिक सुविधांची कमतरता नाही असे वाटते.

१५) ४०.००% प्राथमिक शिक्षकांना शासनाने घेतलेल्या निर्णयांची अंमलबजावणी करताना अडचणी येतात. तर ३७.१४% शिक्षकांना शासनाने घेतलेल्या निर्णयांची अंमलबजावणी करताना अडचणी येत नाहीत.

समोराप -

प्राथमिक शिक्षण हा स्तर शालेय शिक्षणातील सर्वात महत्त्वाचा टप्पा आहे. तसेच वय वर्ष ६ ते १४ हा प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे व मोफत या RTE धोरणातंर्गत येतो. त्यामुळे शाळेत आलेले मुल टिकले पाहिजे, त्याला शिक्षणाची गोडी लागली पाहिजे , किमान अध्ययन क्षमता आत्मसात केल्या पाहिजेत. यासाठी प्राथमिक शिक्षकाने पुर्णक्षमतेने कार्य करावे. त्याच्या कार्यावर शासनाने घेतलेल्या निर्णयाचा विपरित परिणाम होऊ नये याची दक्षता शासन, समाज, शासनस्तरावरील अधिकारी, पालक इत्यादी सर्वांनी घेणे गरजेचे वाटते. कोणताही शासन निर्णय मुलांच्या उज्ज्वल भविष्यासाठी घेतला जात असतो पण त्याचे दूरगामी परिणाम विचारात घेऊन अमंलबजावणी करावी ही अपेक्षा असते.

संदर्भ -

मुळे,रा.शं. व उमाठे वि.तु. (१९९८) **शैक्षणिक संशोधनाची मूलतत्त्वे.** नागपूर : श्री विद्या प्रकाशन.

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ (२००२) **संशोधनात सांख्यिकी तंत्राचे उपयोजन एम.एड.साठी पुस्तक.नाशिक.**

पंडित, बन्सी बिहारी (२००७) **शिक्षणातील संशोधन.** पुणे : नित्य नूतन प्रकाशन.

http://www.unishivaji.ac.in/uploads/syllabus/Education/B.Ed/B.%20Ed.%202%20Year%20Syllabus.PDF

Late Dr. A. D. Shinde

Late D. K. Shinde

About the Institute

Chhatrapati Shahu Institute of Business Education and Research Kolhapur, popularly known as CSIBER, was established in 1976. CSIBER is one of the few institutes in Maharashtra catering to the needs of Quality Higher Education in Southern Maharashtra and part of North Karnataka by providing professional education, training and skill development to the youths of country.

In order to further improve the academic standards, the Institute opted for Autonomy in 1995. "To be an Institute of First Choice of Students" is the mission being realized by the stakeholders of this institute

About the College

D. K. Shinde College of Education Gadhinglaj, Dist Kolhapur was established in 1990. Dr. A. D. Shinde Founder, Former director and managing trustee established this college in memory of his father Late Dinkarrao Keshavrao Shinde who devoted his entire life for educating the masses in Gadhinglaj Taluka.

Our College is well known teacher education Institute; recognized by NCTE and reaccredited by NAAC. Our college organizes seminars, conferences and workshops on Education at state and national level. Student teachers participate in various activities such as Cultural programme, Blood Donation, Rally on Social awareness, Plantation etc. Thus our college works as a center for overall development of our trainee teachers.

Published by

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (AIIRJ)

ISSN 2349-638x | Impact Factor 5.707

Chief Editor- Pramod Tandale

Website:www.aiirjournal.com Email: aiirjpramod@gmail.com

ISSN 2349-638x

Impact Factor 5.707

Special Issue No. 50

Indian Council of Social Science Research Sponsered

NATIONAL SEMINAR ON THE ACCOMPLISHMENT OF INDIA VISION 2020

Friday

22nd February 2019

Organized by

Chh.Shahu Institute of Business, Education and Research Trust (CSIBER), Kolhapur

D. K. SHINDE COLLEGE OF EDUCATION, GADHINGLAJ

Maruti Mal, Kadgaon Road, Gadhinglaj Dist - Kolhapur, State - Maharashtra. PIN 416502

Phone 02327 278063

Website : www.dksg.co.in *Email : principal@dksg.co.in*

Edited by

Seminar Director	Convener	Member	
Dr. S. M. Raykar	Dr. T. Y. Patel	Mrs. S. E. Powar	Mr. B. D. Patil
		Mr. B. S. Khochage	Mrs. S. J. Ghatage

Chh. Shahu Institute of Business, Education and Research (CSIBER), Kolhapur

D.K.SHINDE COLLEGE OF EDUCATION
GADHINGLAJ

ORGANIZES

ICSSR SPONSERED

NATIONAL SEMINAR

ON

THE ACCOMPLISHMENT OF INDIA VISION 2020

Date : 22nd February 2019

CHIEF PATRON
Adv.S.D.Shinde
President CSIBER

PATRON
Dr.R.A.Shinde
Secretary & Managing Trustee
CSIBER

KEYNOTE SPEAKER
Dr.C.S.Vazalwar
Head
Department of Education,
Guru Ghasidas Vishwavidyalaya,
(A Central University)
Bilaspur,Chhattisgarh.495009

Index

43.	कु.नाईक प्रतिका तानाजी	सेंद्रिय शेती व पर्यावरण	141
44.	डॉ. पाटील अनिल डी.	गडहिंग्लज शहरातील आठवडी बाजार आणि वाहतुकीची कोंडी : समस्या आणि उपाय	144
45.	प्रा.पाटील बाळगोंड दत्तात्रय	कुमारवयातील विद्यार्थ्यांमध्ये सुसंवाद निर्मितीसाठी कृती आराखडा	146
46.	पाटील मनिषा रामगोंडा	डिजीटल इंडियाचा क्रीडी क्षेत्रातील विकासात सहभाग	151
47.	पाटील निलम	महासत्ताक भारतातील बदलांचे संमिश्र पडसाद	153
48.	प्रा. पोवार संजीवनी एकनाथ	राष्ट्रीय एकात्मता काळाची गरज	156
49.	डॉ. रायकर शि. मा.	भारतातील उच्च शिक्षण : वास्तव आणि आव्हाने	160
50.	प्रा. रेडेकर लोहिता दिनकर	महासत्तेच्या स्वप्नपूर्तीसाठी शैक्षणिक क्रांती महत्त्वाची	164
51.	श्री.सुशील शिवलकर डॉ. व्हनबटटे आर.बी.	**अध्यापक महाविद्यालयातील छात्र शिक्षकांमध्ये शांततेसाठी शिक्षण विषयक जाणीवजागृतीसाठी विकसित उपक्रमांच्या परीणामकारकतेचा अभ्यास**	167
52.	भरत वेदपाठक	शांती, सुरक्षा व राष्ट्रीय ऐक्य – नजर 2020 – एक चर्चा	169
53.	**प्रा. कोळी विमल अंकुश**	**प्रधान मंत्री मुद्रा योजना सर्वांसाठी रोजगार**	174
54.	**डॉ.सौ. नलवडे वंदना शिवाजीराव** **प्रा.डॉ. मोरे केशव रामभाऊ**	**२०२० साली भारत महासत्ता बनविण्यामध्ये युवकांची भूमिका**	177
55.	**डॉ. श्री. पाटील डी. एम्.**	**भारतातील शिक्षण : मानवाधिकार आणि दृष्टीकोन २०२०**	179
56.	**प्रा. साळवे शर्मिला शहाजी** **प्रा.तेरदाळे सुलोचना हरिबा**	**विकसित, प्रगल्भ, संपन्न भारत-एक चिंतन : उपाय**	185
57.	**डॉ. शेळके रावसाहेब केराप्पा**	**उच्च शिक्षणातील ई - गव्हर्नन्स**	189

उच्च शिक्षणातील ई - गव्हर्नन्स

डॉ. शेळके रावसाहेब केराप्पा
सहाय्यक प्राध्यापक
आचार्य जावडेकर शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय
श्री मौनी विद्यापीठ, गारगोटी ता. भुदरगड जि. कोल्हापूर
शिवाजी विद्यापीठ,कोल्हापूर

सारांश (Abstract) -

२१ वे शतक हे माहिती तंत्रज्ञानाचे शतक म्हणून ओळखले जात आहे. या शतकाचे आपण सर्वजण साक्षीदार आहोत याचा आपण विशेष आनंद व अभिमान बाळगणे गरजेचे आहे. प्रत्येक शतकाची कालखंडाची काही वैशिष्टये असतात त्याप्रमाणे २१ वे शतक हे तंत्रज्ञानाने युक्त शतक आहे. त्यामुळे या तंत्रज्ञानाचा उपयोग मानवी जीवन अधिक सुखकर होण्यासाठी करणे गरजेचे आहे मानवीजीवन सुखकर होणे म्हणजे काय तर लोकांचे जीवनमान सुधारणे, आरोग्य सुविधा चांगल्या मिळणे, स्वच्छ हवा व शुध्दपाणी मिळणे, चांगले शिक्षण मिळणे एकूणच सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक , राजकीय, न्यायीक इत्यादीबाबतीत समानता आणणे, साक्षरतेचे प्रमाण वाढविणे, गरीबी कमी करणे व सर्वांना चांगल्या दर्जेदार सेवा देणे इत्यादी बाबींसाठी सुशासनाची गरज असते. सुशासन हे गतीमान व पारदर्शक व्हायचे असेल तर नवीन तंत्रज्ञान नवीन कार्यनिती, नवीन पर्यवेक्षण यंत्रणा, मूल्यमापन यंत्रणा यांचा स्वीकार करणे अपरिहार्य असते व ती काळाची गरज सुध्दा असते . उपरोक्त सर्व बाबींचा विचार प्रस्तुत सैद्धांतिक चिंतनपर पेपरमध्ये करत असताना विशेषता भारतातील उच्च शिक्षणातील ई - गव्हर्नन्सचा विचार केला आहे.

कळीचे शब्द (Key words) - ई - गव्हर्नन्स, उच्च शिक्षण, माहिती संप्रेषन तंत्रज्ञान

प्रस्तावना :-

प्रत्येक देश आपली प्रगती करत असताना प्रगती साध्यतेसाठी काही ध्येये नजरेसमोर ठेवून कार्य करत असतो. भारत देशानेही २० वर्षाचे ध्येय ठरविण्यासाठी डॉ. एस. पी. गुप्ता (भारत सरकार, नियोजन आयोग सदस्य) यांच्या अध्यक्षतेखाली जून २००० मध्ये समिती स्थापन केली होती. यामध्ये ३० हून अधिक विविध क्षेत्रातील तज्ज्ञांनी काम केले. त्यांनी अनेक क्षेत्रांचा व समस्यांचा अभ्यास केला. मात्र त्यापैकी रोजगार आणि शिक्षण यासंबंधी मुद्दे उपस्थित केले गेले. त्यामध्ये प्राथमिक शिक्षणापासून उच्च शिक्षणापर्यंत गुणवत्तापूर्ण शिक्षणाचा आग्रह धरला गेला. या दृष्टीने विचार केला असता प्रस्तुत सैद्धांतिक चिंतनपर पेपरमध्ये गेल्या १८-१९ वर्षातील ई - गव्हर्नन्स यामधील विशेषता उच्च शिक्षणाचा विचार केला आहे .

ई- गव्हर्नन्स अर्थ

ई - गव्हर्नन्स म्हणजे Electronic governance or e-governance is the application of information and communication technology (ICT) for delivering government services, exchange of information, communication transactions, integration of various stand-alone systems and services between government-to-citizen (G2C), government-to-business (G2B), government-to-government (G2G), government-to-employees (G2E) as well as back-office processes and interactions within the entire government framework.[1] Through e-governance, government services are made available to citizens in a convenient, efficient, and transparent manner. The three main target groups that can be distinguished in governance concepts are government, citizens, and businesses/interest groups. In e-governance, there are no distinct boundaries

Ref.-https://en.wikipedia.org/wiki/E-governance

E-governance, expands to **electronic governance**, is the integration of **Information and Communication Technology (ICT)**in all the processes, with the aim of enhancing government ability to address the needs of the general public. The basic purpose of e-governance is to simplify processes for all, i.e. government, citizens, businesses, etc. at National, State and local levels

वरील व्याख्यांवरुन ई - गव्हर्नन्स म्हणजे ई - सुशासन होय. शासन सेवा या ग्राहक, नागरिक व्यावसायिक, नोकरदार इत्यादीपर्यंत परिणामकारकपणे भ्रष्टाचार मुक्त व जलदगतीने पोहचविण्यासाठी माहिती संप्रेषण तंत्रज्ञानाचा वापर करणे . म्हणजेच शासनाची सेवा देण्याची क्षमता वृद्धिंगत करणेसाठी माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करणे होय.

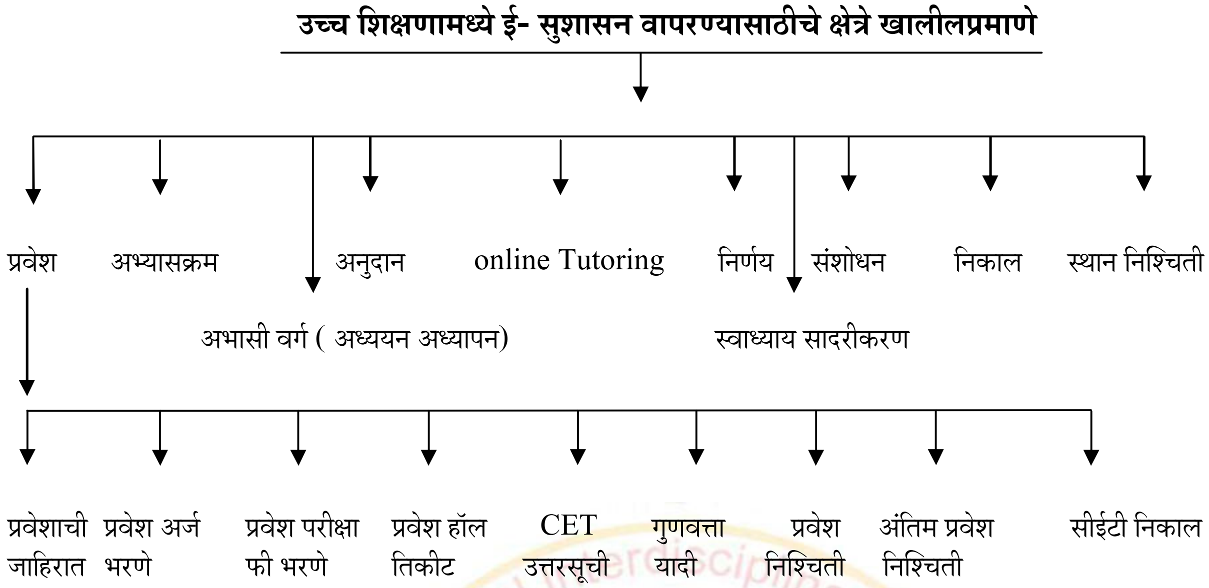

भारतामध्ये १९५१ मध्ये साक्षरतेचे प्रमाण १८% इतके होते ते २००१ मध्ये ६५ % इतके झाले . मात्र व्हिजन २०२० यामध्ये हे प्रमाण १००% इतके व्हावे असा दृष्टिकोन ठेवला होता. तसेच ६ ते १४ वयोगटातील मुलांचे शाळेत दाखल होण्याचे प्रमाण १००% असावे हा दृष्टिकोनही अंगीकारला होता. यादृष्टिकोनातून २०१० मध्ये शिक्षण हक्क कायदा अमंलात आणला आहे.

विशेषता उच्च शिक्षणाचा विचार करता १९५१ मध्ये भारतात सामान्य शिक्षण देणारी महाविद्यालये ही ३७० होती तर व्यावसायिक शिक्षण देणारी महाविद्यालये २०८ होती आणि २७ विद्यापीठे होती. ही संख्या १९८८ मध्ये अनुक्रमे ७१९९, २०७५ आणि २२९ इतकी झाली. संदर्भ-भारत सरकार शिक्षण विभाग . सध्या दिनांक २०. १२. २०१८ रोजी भारतात एकूण

राज्य विद्यापीठे	३९४
स्वायत्त विद्यापीठे	१२५
केंद्रीय विद्यापीठे	४८
खाजगी विद्यापीठे	३२५
एकूण	८९२

८९२ इतकी विद्यापीठे आहेत. त्यामुळे उच्च शिक्षण देणा-या विद्यापीठांच्या संख्येत वाढ झाली आहे. तसेच त्यांच्याशी संलग्न महाविद्यालयांची संख्याही वाढल्याने पर्यायाने विद्यार्थी संख्येत मोठया प्रमाणात वाढ झाली आहे. त्यामुळे गुणवत्तापूर्ण व दर्जेदार शिक्षण देणेसाठी उच्च शिक्षणात ई- शासनाची गरज आहे. उच्च शिक्षण देणा-या संस्थामध्ये विद्यार्थ्यानी प्रवेश घ्यावा. यासाठी सध्या गुणावत्ता हा ऐकमेव निकष आहे. केवळ भारतातीलच नव्हे तर परदेशातील मुले ही भारतात शिक्षण घेत आहेत. त्यामुळे सध्या प्रवेशापासून निकाल व नोकरी (Placement) इथपर्यंतच्या सर्व टप्प्यासांठी ई- गव्हर्नन्स वापरला जात आहे. कदाचित व्हिजन २०२० मधील पूर्णत्वाकडे जाणारा टप्पा म्हणून या क्षेत्राकडे पाहता येईल.

ई- गव्हर्नन्सच्या क्षेत्रानुसार भारतात उच्च शिक्षणात त्याचा वापर कसा केला जात आहे ते खालीलप्रमाणे सांग़ता येईल.

१) प्रवेश - प्रवेशाची प्रसिध्दी (जाहिरात)

१.१ भारतातील उच्च शिक्षण देणा-या सर्वच संस्थानी स्वतः च्या वेबसाईट विकसित केल्या आहेत. त्यामुळे प्रवेशासंबधीच्या जाहिराती या वेबसाईटवर प्रसिध्द केल्या जातात. तसेच इंटरनेट, टी. व्ही इतर सोशल मिडिया साधने, वृत्तपत्रे मासिके यामधुन या जाहिराती प्रसिध्द केल्या जातात.

१.२ प्रवेश अर्ज भरणे - जाहिरातीतील नमूद केल्याप्रमाणे ऑनलाईन अर्ज हे प्रवेशपूर्व परीक्षेसाठी (CET) भरुन घेतले जातात.

१.३ प्रवेश पूर्व परीक्षेसाठी हॉल टिकिट - यासाठी सुध्दा प्रवेशपूर्व परीक्षेसाठी दिलेल्या सूचनांनुसार परीक्षार्थी विद्यार्थ्याने ते ऑनलाईन स्वरुपात स्वतःचा आयडी - पासवर्ड वापरुन डाऊनलोड करुन घ्यावे ही सूचना दिलेली असते. त्या प्रमाणे डाऊनलोड करुन घेतले जाते.

१.४ प्रवेश परीक्षेसाठीचे शुल्क - प्रवेश पूर्व परीक्षेसाठीचे आवश्यक शुल्क सुध्दा ऑनलाईन स्वरुपात भरुन घेतले जाते.

१.५ प्रवेशपूर्व परीक्षा - (CET)

ऑनलाईन स्वरुपात प्रसिध्द केलेल्या जाहिरातीत नमूद केललेल्या तारखेला सी ई टी परीक्षा ही ऑनलाईन अथवा ऑफलाईन स्वरुपात घेतली जाते.

१.६ प्रवेशपूर्व परीक्षेची उत्तरसूची - जी सीईटी घेतलेली आहे त्याची उत्तरसूची प्रसिध्द केली जाते. त्यावरील हरकती विचारात घेऊन अंतिम निकाल जाहीर केला जातो.

१.७ निकाल - सी ई टी परीक्षांचे निकाल ऑनलाईन स्वरुपात जाहीर केले जातात.

१.८ गुणवत्ता यादी - सी ई टी परीक्षेची गुणवत्ता यादीही ऑनलाईन स्वरुपात प्रसिध्द केली जाते.

१.९ प्रवेश निश्चिती - (Provisional Admission)

शासन नियम , उपलब्ध जागा आरक्षण, विषय इत्यादी बाबी विचारात घेऊन प्रवेश फे-यांनुसार तात्पुरते प्रवेश निश्चित केले जातात.

१.१० अंतिम प्रवेश निश्चिती -

सध्या काही पदव्यांच्या अंतिम प्रवेशाची निश्चिती करण्यासाठी कागदपत्रांची पडताळणी करणे यासाठी सुध्दा ऑनलाईन प्रक्रिया राबवली जाते आहे. उदा बी. एड . एम. एड, एल. एल. बी इत्यादी अभ्यासक्रमांचे अंतिम प्रवेश निश्चिती www. safalta.org या संकेतस्थळावरुन केली जात आहे.

२) अभ्यासक्रम - सध्या उच्च शिक्षणामध्ये अभ्यासक्रम निवडण्यासाठी घरबसल्या ऑनलाईन स्वरुपात विविध संकेत स्थळावरून माहिती मिळत आहे. तसेच कोर्स कालावधी, त्याची फी, अभ्यासक्रम उपलब्ध असणारी विद्यापीठे , महाविद्यालये त्यांची मूल्यमापन पद्धती अभ्यासक्रम निहाय उपलब्ध संधी इत्यादी सर्व माहिती तंत्रज्ञानानाच्या वापरामुळे घरबसल्या मिळते आहे.

३) अभासी वर्ग सध्या सर्वच अभ्यासक्रमाना अभासी वर्ग नसले तरी ही संकल्पना वापरली जात आहे. त्यामुळे विद्यार्थ्यांना त्यांच्या सोयीच्या वेळी सोयीच्या ठिकाणी या अभासी वर्गामध्ये सहभागी होता येते.

४) ऑनलाईन टयुटोरींग - सध्या face to face विद्यार्थी शिक्षक संपर्काऐवजी ऑनलाईन स्वरुपात संपर्क-संवाद साधला जात आहे एकाच वेळी एकापेक्षा अधिक शिक्षकांकडून ट्यटोरींग करून घेता येते तसेच यासाठी ठिकाणाचे ही बंधन राहिलेले नाही .

५) विद्यापीठे / महाविद्यालये यांचे प्रशासन माहिती संकलन -

शासनास वेळोवेळी सादर करावयाची माहिती यासाठीचा पत्रव्यवहार ई - मेल द्वारे केला जात आहे विशेषता माहिती संकलनासाठी AISHE, MIS इत्यादी माध्यमातून संकलीत करून प्रसिद्ध केली जात आहे.

५.१ अनुदान उच्च शिक्षणामध्ये वेतन संशोधनासाठी अनुदान, विविध योजनाच्या अंलबजावणीसाठी लागणारा निधी UGC, राज्य सरकार, रुसा तसेच इतर प्रायोजित संस्था यांच्याकडून दिली जाणारी अनुदाने ही IFMS ऑनलाईन स्वरुपात देवाण घेवाण केली जात आहे.

५.२ शिष्यवृत्या विद्यार्थ्यांना केंद्रसरकार, राज्य सरकार, बार्टी यांच्याकडून दिल्या जाणा-या विविध शिष्यवृत्या यासाठी पात्र विद्यार्थांकडून अर्ज सादर करणे, अर्जाची छाननी, अर्जामधील त्रुटी पूर्तता, शिष्यवृत्ती अदा करणे इत्यादी सर्व प्रक्रिया या ऑनलाईन स्वरुपात केल्या जात आहेत उदा . महाराष्ट्र राज्यात महाडीबीटी पोर्टलद्वारे चालू वर्षी ही प्रक्रिया राबविली जात आहे.

५.३ वेतन - महाराष्ट्रात वेतन देयके सादरीकरणासाठी एचटीई सेवार्थ प्रणाली वापरली जात आहे.

६) स्वाध्याय - अभ्यासक्रमाचे अध्ययन करत असतानाचे स्वाध्याय (Assienments) ऑनलाईन स्वरुपात सादर केल्या जात आहेत. त्याचे मूल्यमापनही ऑनलाईन करुन गुण / ग्रेड/ क्रेडीट दिले जात आहे.

७) निर्णय - उच्च शिक्षणामध्ये एखादा धोरणात्मक निर्णय घ्यावयाचा असल्यास त्यासंबंधीचा मसुदा संकेत स्थळावर प्रसिद्ध केला जातो. त्यासंबंधी विद्यार्थी, शिक्षक, पालक, नागरीक इत्यादीकडून हरकती अभिप्राय मागवून घेतले जातात व निर्णयांना अंतिम स्वरुप देऊन संकेत स्थळावर प्रसिद्ध केले जातात तसेच ते संबंधीतापर्यंत ई- मेल द्वारे पोहचवले जातात.

८) संशोधन

उच्च शिक्षणामध्ये ई- गव्हर्नन्सचा सर्वाधिक वापर संशोधन क्षेत्रात केला जात आहे अगदी संशोधन विषय निवडी पासून ते संशोधनाची अंतिम प्रसिद्धी पर्यंत सर्व टप्प्यावर ई- गव्हर्नन्सचा उपयोग प्रभावीपणे केला जात आहे.

९) परीक्षा

परीक्षा अर्ज भरणे, परीक्षा फी भरणे, परीक्षेसाठीचे हॉल टिकीट उपलब्ध करणे इत्यादी सर्व परीक्षा पूर्व कामामध्ये ई: गव्हर्नन्सचा उपयोग होतो. तसेच परीक्षेसाठीच्या प्रश्नपत्रिका वितरण यासाठी SRDP चा उपयोग केला जात आहे. तसेच उत्तर पत्रिकांच्या मूल्यमापनासाठी सुद्धा संगणकाधरित प्रणाली विकसीत केलेली आहे. त्यामुळे परीक्षेसंबंधी होणारे गैरप्रकार रोखण्यास मदत झाली आहे.

१०) निकाल

भारतात उच्च शिक्षणामध्ये निकाल जाहीर करण्यासाठी ई- गव्हर्नन्स मोठ्या प्रमाणात वापरले जात आहे. त्यामुळे तात्काळ निकाल विद्यार्थी, पालक यांना पाहता येतो. त्यासंबंधी शंका असल्यास तक्रार देखील करता येते.

११) स्थाननिश्चिती (Placement)

भारतात उच्च शिक्षण घेऊन बाहेर पडणा-या, बाहेर पडलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी नोकरीच्या संधी या अभ्यासक्रमानुसार विद्यापीठे /महाविद्यालये देत आहेत. यासाठी प्रत्येक विद्यापीठ महाविद्यालयामध्ये स्थानानिश्चिती विभाग स्थापन केला आहे. यांच्या मार्फत स्थाननिश्चिती शिबीरांचे आयोजन केले जाते याची माहिती संकेतस्थळावर उपलब्ध करून दिली जाते. तसेच संबंधीत विद्यार्थांना e-mail, sms, विद्यार्थ्यांचे whats app group यावरुन माहिती देऊन स्थाननिश्चिती शिबीरांमध्ये सहभागी होऊन नोकरी प्राप्त करण्याची संधी दिली जात आहे.

१२ सेवांतर्गत / सेवापूर्व प्रशिक्षणे -

भारतात उच्च शिक्षण संस्थामध्ये काम करणा-या कर्मचा-यांसाठी अभ्यासक्रम स्वयंम पोर्टल द्वारे शिक्षक विद्यार्थी कर्मचारी यांचेसाठी अभ्यासक्रम / कोर्स पूर्ण करण्याची ऑनलाईन सुविधा उपलब्ध केली आहे. तसेच स्वयंमचे कोर्स हे सर्वासाठी खुले व मोफत ठेवले आहेत. करु शकत्ता याचा लाभ अधिकाधिक कर्मचारी, प्राध्यापक, विद्यार्थी यांनी करुन घेणे गरजेचे आहे.

समारोप

भारताचे माजी राष्ट्रपती डॉ.ए.पी.जे. अब्दुल कलाम यांनी २०२० मध्ये भारत महासत्ता होईल हे स्वप्न पाहिले होते त्यानुसार सरकारकडून प्रयत्न सुरु आहेत यादृष्टीने भारतीय उच्च शिक्षणामध्ये ई- गव्हर्नन्सचा वापर मोठ्या प्रमाणात होताना दिसतो आहे ई- गव्हर्नन्समुळे उच्च शिक्षणामध्ये गतीमानता आली आहे. तसेच भ्रष्टाचार मुक्त पद्धतीने उच्च शिक्षणाच्या संधी सर्व सामान्यापर्यंत पोहचवल्या जात आहेत. तरीही यामध्ये काही त्रुटी आहेत तसेच याची व्यापकता वाढविणे गरजेचे वाटते मात्र व्हिजन २०२० पूर्ण करण्यासाठी अजूनही उच्च शिक्षणावरील खर्चात वाढ करणे रोजगार उपलब्ध करुन देणे अत्यावश्यक आहे.

संदर्भ

1. http://planningcommission.nic.in/reports/genrep/pl_vsn2020.pdf
2. https://businessjargons.com/e-governance.html
3. https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/e-governance
4. https://en.wikipedia.org/wiki/E-governance
5. https://www.ugc.ac.in/oldpdf/consolidated%20list%20of%20All%20universities.pdf

ISSN 2349-638X
www aiirjournal.com

253

National Conference
on
POLICIES AND PROSPECTS OF TEACHER EDUCATION - 2019

NCPPTE - 2019

5th and 6th January 2019

ACHARYA JAWADEKAR COLLEGE OF EDUCATION
GARGOTI.

PRINCIPAL,
Acharya Jawadekar College of Education
Gargoti, Dist. Kolhapu

Organized by

Post Graduate Department of Education and IQAC
Sant Gadge Baba Amravati University, Amravati
in Collaboration with
Maharashtra State Secondary Teacher Educator's Association (MSSTEA)

Venue
A.V. Theater
Sant Gadge Baba Amravati University, Amravati

REVIEW OF RESEARCH
ISSN: 2249-894X
IMPACT FACTOR : 5.7631(UIF)

बी. एड. प्रशिक्षणार्थीमधील शिक्षक समायोजनाचा शोधिकेद्वारे अभ्यास

डॉ. रावसाहेब केराप्पा शेळके
सहाय्यक प्राध्यापक , आचार्य जावडेकर शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय,
गारगोटी ता. भुदरगड जि. कोल्हापूर , शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

सारांश (Abstract)

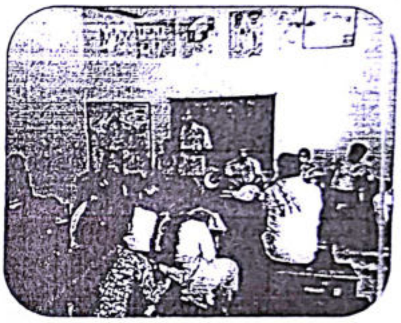

Life is a adjustment म्हणजेच संपूर्ण जीवन हे समायोजनाचे आहे. यशस्वीतेकडे वाटचाल करावयाची असल्यास समायोजन क्षमता असावी लागते व्यक्ती काणत्याही क्षेत्रात कार्यरत असो त्याला समायोजन करावेच लागते. यासंदर्भात जिमी डीन म्हणतात. I can't change the direction of the wand, but I can adjust my sails to always reach my destination म्हणजेच मी वाऱ्याची दिशा बदलू शकत नाही पण मला पवनचक्कीच्या पात्यांप्रमाणे बदलून माझ्या गंतव्यस्थानापर्यंत पोहचतो. शिक्षकालाही व्यक्तिगत जीवनातील समायोजनाबरोबर समायोजन साधावे लागते. त्याचप्रमाणे सामाजिक मानसशास्त्रीय आणि शारीरिक समायोजन साधावे लागते. व्यावसायिक सहसंबंधामध्ये समायोजन क्षेत्रामध्ये भावी शिक्षक होऊ इच्छीणाऱ्या बी.एड प्रशिक्षणार्थीची समायोजन क्षमता कशी आहे. तसेच काळानूरुप त्यामध्ये बदल होतो काय? पुरूष शिक्षक प्रशिक्षणार्थी व महिला शिक्षक प्रशिक्षणार्थी यांच्या समायोजन क्षमतेमध्ये फरक आहे काय? याचा पडताळा प्रमाणित डॉ.एस.के मंगल यांच्या मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेद्वारे घेतला आहे. तसेच ज्यांची क्षेत्रानुसार समायोजन क्षमता कमी आहे. त्यांना मार्गदर्शन व समुपदेशन केले आहे या बाबींचा आढावा प्रस्तूत संशोधन पेपरमध्ये करण्यात आला आहे.

कळीचे शब्द (key words) –
शिक्षक समायोजन, शिक्षक मंगल शिक्षक समायोजन शोधिका, मार्गदर्शन, समुपदेशन इत्यादी.

प्रस्तावना

बदलत्या काळामध्ये माहिती तंत्रज्ञानाचा प्रभाव वाढला तसेच एकत्रित कुटूंब पद्धती ऐवजी विभक्त कुटुंब पद्धती अस्तित्वात आली आहे. शहरीकरण वाढले आहे. लोकांमधील संवाद कमी होत चालला आहे. त्यामुळे अनेक समस्या शैक्षणिक व सामाजिक जीवनात दिसून येत आहेत. यावर मात कशी करायची याचे प्रशिक्षण बदलत्या परीस्थितीमध्ये भावी शिक्षकांना व्हावे या हेतूने मानसशास्त्रीय मापन या प्रात्यक्षिकाचा समावेश बदललेल्या दोन वर्षीय बी.एड. अभ्यासकमात केला आहे. सदर प्रात्यक्षिकाचा समावेश शिवाजी विद्यापीठाच्या बी. एड. अभ्यासकमात दुसऱ्या वर्षाच्या तिसऱ्या सत्रामध्ये केला आहे. प्रस्तूत संशोधकाने बी.एड. प्रशिक्षणार्थीवर एवा मानसशास्त्रीय चाचणीचे आयोजन व मार्गदर्शन 2015–16 पासून बी.एड. केले त्यावेळी प्रस्तुत संशोधकाला काही बी.एड.प्रशिक्षाणार्थीच्या मधील समायोजन शोधिकेमध्ये दिलेल्या क्षेत्रानुसार कमी आढळून आले तेव्हा भावी

शिक्षकांचे समायोजन कमी असल्यास यशस्वी शिक्षक कसा होणार तसेच महिला व पुरुषप्रशिक्षार्थी यांच्या समायोजनामधील फरक काय असेल ? व 2016 –17 , 2017–18 व 2018–19 या शैक्षणिक वर्शात काळानुसार तुलनात्मक दृष्टा क्षेत्रनिहाय काय फरक दिसून येता का? या बाबींचा प्रस्तुत संशोधनवर पेपरमध्ये अभ्यास केलेला आहे.

संशोधनाची गरज व महत्त्व

प्रस्तुत संशोधनामध्ये प्रमाणित मानसशास्त्रीय शिक्षक समायोजन शोधिकेमध्ये दिलेल्या क्षेत्रानुसार समायोजनाचा अभ्यास केल्यास यशस्वी शिक्षकाची गुणवैशिष्ट्ये लक्षात येतात. शिक्षकाचे समायोजन चांगले असल्यास तो यशस्वी शिक्षक होतो. तसेच शिक्षकाला मानशास्त्रीय चाचणी वापराचे महत्त्व व गरज कळल्याने तो आपल्या विद्यार्थीच्या समस्यावर उपाय म्हणून प्रगतीसाठी त्यांचा वापर करता येईल महिला व पुरुष शिक्षकांच्या समायोजनाच्या तुलनात्मक अभ्यास केल्याने त्यांचे दृष्टीकोन लक्षात येण्यास मदत झाली आहे. समायोजन क्षमता वाढवण्यासाठी काय केले पाहीजे याच्या जाणीवा विकसीत करण्यासाठी प्रस्तूत संशोधन गरजेचे व महत्वाचे आहे. प्रस्तूत संशोधनाचे निष्कर्ष हे मानसशास्त्रीय चाचणीचे अभ्यासक, संशोधक विद्यार्थी व शिक्षक प्रशिक्षक यांचेसाठी उपयुक्त आहेत.

संशोधनाची उद्दिष्टे –

1) बी .एड. प्रशिक्षाणार्थीनी मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेला दिलेल्या प्रतिसादाचा अभ्यास करणे.
2) पुरूष प्रशिक्षणार्थी व महिला बी.एड. प्रशिक्षणार्थीनी मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेला दिलेल्या प्रतिसादाचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.
3) शैक्षणिक वर्ष2016–17, 2017–18 व 2018–19 मध्ये बी.एड. प्रशिक्षण घेतलेल्या प्रशिक्षणार्थी मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेला दिलेला प्रतिसादाचा वर्शानुसार तुलनात्मक अभ्यास करणे.

शून्य परीकल्पना

1) महिला व पुरुषबी. एड. प्रशिक्षणार्थीचे मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेमधील समायोजन यामध्ये लक्षणीय फरक नाही.
2) शैक्षणिक वर्षानूसार बी.एड प्रशिक्षणार्थीच्या मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेमधील समायोजन यामध्ये लक्षणीचे फरक नाही.
3) शैक्षणिक वर्षानूसार महिला – महिला व पुरुष – पुरुष बी.एड. प्रशिक्षणार्थीचे मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेमधील समायोजन यामध्ये लक्षणीय फरक नाही.

संशोधन परिकल्पना

1) महिला व पुरुष बी. एड. प्रशिक्षणार्थीचे मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेमधील समायोजन यामध्ये फरक आहे.
2) शैक्षणिक वर्षानूसार बी.एड प्रशिक्षणार्थीच्या मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेमधील समायोजन यामध्ये फरक आहे.
3) शैक्षणिक वर्षानूसार महिला – महिला व पुरुष – पुरुष बी.एड. प्रशिक्षणार्थीचे मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेमधील समायोजन यामध्ये फरक आहे.

संशोधनाची व्याप्ती–

महाराष्ट्र राज्यातील बी.एड. महाविद्यालयामध्ये प्रशिक्षण घेणाऱ्या प्रशिक्षणार्थीना प्रस्तुत संशोधनाचे निष्कर्ष लागू पडतात.

संशोधनाची परीमर्यादा

1) प्रस्तुत संशोधन हे डॉ.एस .मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेपूरते मर्यादित आहे.

2) प्रस्तुत संशोधन आचार्य जावडेकर शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, गारगोटी येथे शैक्षणिक वर्ष 2016–17, 2017–18, 2018–19 या शैक्षणिक वर्षात बी.एड द्वितीय वर्शात प्रशिक्षण घेतलेल्या व शोधिका वापराच्या दिवशी उपस्थित प्रशिक्षणार्थी पुरते मर्यादित आहे.

संशोधन पद्धती

प्रस्तुत संशोनामध्ये बी.एड.प्रशिक्षणार्थीचे सद्यस्थितील समायोजनाचा अभ्यास केला असल्याने सर्वेक्षण पद्धतीमधील विद्यालय सर्वेक्षण या संशोधन पद्धतीचा अवलंब केला आहे.

नमुना निवड

प्रस्तुत संशोधनासाठी नमुना म्हणून सहेतूक नमुना निवडीने आचार्य जावडेकर शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, गारगोटी या महाविद्यालयात 2016–17, 2017–18 2018–19 मध्ये बी.एड. प्रशिक्षण घेतलेल्या सर्वच प्रशिक्षणार्थीची निवड केली आहे

संशोधन साधन

प्रस्तूत संशोधनात सामग्री संकलनासाठी राश्ट्रीय मानसशास्त्रीय महामंडळ, आग्रा यांचे कडून 2008 मध्ये प्रसिद्ध केलेल्या मंगल शिक्षक समायोजन शोधिका (MTAI-M) हिंदी आवृतीचा त्मनेंइसम ठववासमज व डॉ. एस.के. मंगल यांच्या राष्ट्रीय मानसशास्त्रीय महामंडळ, आग्रा यांचे कडून 2008 मध्ये प्रसिद्ध केलेल्या मंगल शिक्षक समायोजन शोधिका (MTAI-M) Manual चा उपयोग केला आहे.

संशोधनाची कार्यवाही

आचार्य जावडेकर शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयात द्वितीय सत्राच्या तिसऱ्या सत्रात मानसशास्त्रीय मापन हे प्रात्यक्षिक आहे सदर प्रात्यक्षिकामध्ये मानसशास्त्रीय मापन म्हणजे काय? त्याची गरज का आहे? मानसशास्त्रीय मापन कसे कले जाते? मानसशास्त्रीय मापनाची तत्त्वे कोणती ? इत्यादी बाबींचा समावेश कृतीसत्रात आहे. त्यानंतर दोन चाचण्यांची कार्यवाही प्रशिक्षणार्थीवर करून त्यावर समुपदेशन व मार्गदर्शन करणे याचा समावेश आहे. महाविद्यालय नियोजनानुसार त्या – त्या वर्शात कृती सत्रामध्ये संशोधकाने डॉ. एस.के. मंगल यांच्या प्रमाणित मंगल शिक्षक समायोजन शोधिका (Reusable booklet) याद्वारे सामग्री संकलन केले. व डॉ. एस.के मंगल यांनी सदर शोधिकेच्या माहिती पत्रकातील माहितीनूसार बुकलेटचे विश्लेषण केले प्रस्तुत संशोधनावेळी त्याचे शोधिकेच्या माहिती पुस्तकात दिलेल्या क्षेत्रानुसार तुलनात्मक अभ्यास करून निष्कर्श मांडले आहेत.

संख्याशास्त्रीय तंत्रे –

प्रस्तुत संशोधनात प्राप्त सामग्रीच्या विश्लेषणासाठी शेकडेवारी, मध्यमान ,t Test या संख्याशास्त्रीय तंत्राचा वापर केला आहे.

सारणी क्र. 1

बी.एड. प्रशिक्षणार्थींचा मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेमधील प्रतिसादाचे विश्लेषण

शैक्षणिक वर्ष	प्रतिसाद			मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेची क्षेत्रे																		शततमक P Value		
				शाळेतील सामान्य व शैक्षणिक वातावरणाबरोबर समायोजन			सामाजिक मानसशास्त्रीय शारीरिक समायोजन			व्यावसायिक सहसंबंध समायोजन			व्यक्तिगत जीवनातील समायोजन			आर्थिक समायोजन आणि व्यवसायिक समाधान			एकूण समायोजन					
	पु	म	एकूण	पु	म	एकूण	पु	म	एकूण	पु	म	एकूण	पु	म	एकूण	पु	म	एकूण	पु	म	एकूण	पु	म	एकूण
२०१६-२०१	09	04	13	92	79-33	90-23	136-5	109-67	129-15	84-5	69-22	80-15	136-5	101-67	122-77	61	48-55	57-23	510-5	408-67	479-69	83-75	56	71-46
श्रेणी				B	C	-	B	C	-	B	D	-	B	C	-	B	C	-	B	C	-	-	-	-
०१७. ०१८	02	02	04	73	66-5	69-75	123	107	115	68-5	65	66-75	114-4	100	107-25	53-5	54-5	54	432-5	393	412-75	52-5	45	48-75
श्रेणी				C	C	.-	C	C	.-	C	D	-	C	C	.-	C	C	.-	C	C	.-	.-	.-	.-
२०१८ . २०१९	02	09	11	94	86-01	104-9	114	114	125-4	74	74-7	82-1	110	110-7	1217	58	52-2	58	450	437-7	482-7	65	69-5	76
श्रेणी				B	C	-	C	C	-	C	C	-	C	C	-	B	C	-	C		B	-	-	-

पु – पुरुष , म– महिला, श्रेणी A- very good, B- good , C- Average, D- poor, E- Very low

सारणी क्र. 2

2016 .17 मधील व 2017.2018 मधील महिला, पुरुष बी.एड. प्रशिक्षणार्थींचे मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेमधील समायोजनाची तुलना

Category	Sex	't' value	P Value	Interpretation	Male	't' value	P Value	Interpretation	Total	't' value	P Value	Interpretation	Significant Level
I	Male	1.60651	.183437	The result is *not* significant at $p < .05$.	Female	1.5938	.149648	The result is *not* significant at $p < .05$.	Both Male and Female	2.37325	.031424	The result is significant at $p < .05$.	0.5
II		1.7735	.150806	The result		0.81026.	.44122	The result		1.1837	.25493	The result	0.5

		9		is *not* significant at $p < .05$.			6	is *not* significant at $p < .05$.		4	7	is *not* significant at $p < .05$.	
III		1.8683.	.135097	The result is *not* significant at $p < .05$.		1.70853	125916	The result is *not* significant at $p < .05$.		2.43662	.027761	The result is significant at $p < .05$.	0.5
IV		1.86127	.1362	The result is *not* significant at $p < .05$.		0.80715	.442912	The result is *not* significant at $p < .05$.		1.23128	.237174	The result is *not* significant at $p < .05$.	0.5
V		0.923	.408245.	The result is *not* significant at $p < .05$.		0.01083	.991627	The result is *not* significant at $p < .05$.		0.48688	.633383	The result is *not* significant at $p < .05$.	0.5
Total		2.08679	.105212	The result is *not* significant at $p < .05$.		1.18945	.264694	The result is *not* significant at $p < .05$.		1.70204	.109376	The result is *not* significant at $p < .05$.	0.5
2016 .17 मधील व 2018.2019 मधील महिला, पुरुष बी.एड. प्रशिक्षणार्थींचे मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेमधील समायोजनाची तुलना													
I	Male	0.19113	.857735	The result is *not* significant at $p < .05$.	Female	0.96649	.348183	The result is *not* significant at $p < .05$.	Both Male and Female	0.9807	.337405	The result is *not* significant at $p < .05$.	0.5
II		3.22873	.032014	The result is significant at $p < .05$.		0.07393	.941982	The result is *not* significant at $p < .05$.		0.58456	.564788	The result is *not* significant at $p < .05$.	0.5
III		1.0523	.352028	The result is *not* significan		1.1885	.251979	The result is *not* significan		0.31478	.755896	The result is *not* significan	0.5

				t at $p < .05$.				t at $p < .05$.				t at $p < .05$.
IV		1.56001	.193773	The result is *not* significant at $p < .05$.		0.6846	.503393	The result is *not* significant at $p < .05$.		0.31478	.755896	The result is *not* significant at $p < .05$.	0.5
V		0.46517	.648076	The result is *not* significant at $p < .05$.		0.75593	.491767	The result is *not* significant at $p < .05$.		0.18975	.851247	The result is *not* significant at $p < .05$.	0.5
Total		0.64885	.525638	The result is *not* significant at $p < .05$.		1.51913	.101676	The result is *not* significant at $p < .05$.		0.00136	.998928	The result is *not* significant at $p < .05$.	0.5

2017 .18 मधील व 2018.2019 मधील महिला, पुरुष बी.एड. प्रशिक्षणार्थींचे मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेमधील समायोजनाची तुलना

I	Male	2.33333	.144814	The result is *not* significant at $p < .05$.	Female	2.57158	.030109	The result is significant at $p < .05$.	Both Male and Female	3.44884	.004318	The result is significant at $p < .05$.	0.5
II		0.46667	.686637	The result is *not* significant at $p < .05$.		1.33712	.213995	The result is *not* significant at $p < .05$.		0.94367	.362549	The result is *not* significant at $p < .05$.	0.5
III		1.8	.213666	The result is *not* significant at $p < .05$.		3.00619	.014807	The result is significant at $p < .05$.		3.47783	.004084	The result is significant at $p < .05$.	0.5
IV		0.625	.595774	The result is *not* significant at $p < .05$.		1.68376	.126516	The result is *not* significant at $p < .05$.		1.45062	.170583	The result is *not* significant at $p < .05$.	0.5
V		0.3	.747	The		0.55	.59	The		0.9	.35	.The	0.5

		6842	901	result is *not* significant at $p < .05$.		748	0794	result is *not* significant at $p < .05$.		5714	5959	result is *not* significant at $p < .05$.	
Total		0.87692	.473012	The result is *not* significant at $p < .05$.		1.99809	076789	The result is *not* significant at $p < .05$.		2.18427	.04786	The result is significant at $p < .05$.	0.5

Category I – adjustment with academic and general Environment of the Institution, II - Socio-Psycho Physical adjustment, III- Professional Relationship adjustment, IV- Personal life adjustment, - V- Financial adjustment and Job Satisfaction , Total - Total adjustment .

संशोधनाचे निष्कर्ष व फलिते

उद्दिश्ट क 1

1) बी .एड. प्रशिक्षाणार्थीनी मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेला दिलेल्या प्रतिसादाचा अभ्यास करणे.

उद्दिश्ट क 2

2) पुरूष प्रशिक्षणार्थी व महिला बी.एड. प्रशिक्षणार्थीनी मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेला दिलेल्या प्रतिसाद चा तुलनात्मक अभ्यास करणे.

उद्दिश्ट क 3

3) शैक्षणिक वर्ष 2016–17, 2017–18 व 2018–19 मध्ये बी.एड. प्रशिक्षण घेतलेल्या प्रशिक्षणार्थी मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेला दिलेला प्रतिसादाचा वर्षानुसार तुलनात्मक अभ्यास करणे.

निष्कर्ष

1) शैक्षणिक वर्ष 2016–17 मध्ये अध्ययन करणाऱ्या पुरुष व महिला बी. एड. प्रशिक्षणार्थीचे एकूण समायोजन अनुक्रमे चांगले व मध्यम दिसून आले तर त्यांच्या शततमकक्रम अनुक्रमे 83.75 व 56 इतका दिसून आला. (सारणी क्र. 1)

2) शैक्षणिक वर्ष 2017–18 मध्ये अध्ययन करणाऱ्या पुरुष व महिला बी.एड. प्रशिक्षणार्थीचे मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेमधील समायोजन दोघांचेही मध्यम दिसून आले तर त्यांच्या शततमकक्रम अनुक्रमे 52.5 व 45 इतका सरासरी दिसून आला. (सारणी क्र. 1)

3) शैक्षणिक वर्ष 2018–19 मध्ये अध्ययन करणाऱ्या पुरुष व महिला बी.एड. प्रशिक्षणार्थी एकूण समायोन अनुक्रमे मध्यम व चांगले दिसून आले तर त्याचा शततमक क्रम अनुक्रमे 65 व 69.5 इतका सरासरी दिसून आला. (सारणी क्र. 1)

4) शैक्षणिक वर्ष2016–17 व 2017–18 मधील महिला बी एड. प्रशिक्षणार्थींचे व्यावसायिक सहसंबंधामधील समायोजन कनिष्ठ दिसून येते त्यामुळे महिला प्रशिक्षणार्थींना या क्षेत्रातील समायोजनासाठी मार्गदर्शनाची गरज आहे. (सारणी क्र. 1)

5) कोणत्याही शैक्षणिक वर्षातील प्रशिक्षणार्थीचे (महिला – पुरुष). मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेतील समायोजन अतिशय चांगले दिसून आले नाही ही अत्यंत खेदाची बाब आहे त्यामुळे प्रशिक्षणार्थींना समायोजनांसाठी मार्गदर्शनाची गरज असल्याचे दिसून येते.

6) 2016–17 मधील बी.एड. प्रशिक्षणार्थीचे पूरुश व महिला मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेतील एकूण शैक्षणिक व शालेय वातावरणाशी असणारे समायोजन 2017–18 मधील बी.एड. प्रशिक्षणार्थीच्या (पूरुष महिला) एकूण शैक्षणिक व शालेय वातावरणाशी समायोजनापेक्षा जास्त आहे. (सारणी क्र. 2)

7) 2016–17 मधील बी.एड. प्रशिक्षणार्थीचे पूरुश व महिला मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेतील एकूण व्यावसायिक सहसंबंधाशी निगडीत समायोजन 2017–8 मधील बी.एड. प्रशिक्षणार्थीच्या (पूरुष महिला) व्यावसायिक सहसंबंधाशी निगडीत समायोजनापेक्षा जास्त आहे. (सारणी क्र. 2)

8) 2016–17 मधील पुरुष बी.एड. प्रशिक्षणार्थीचे मंगल शिक्षक समायोजन शोधिकेतील सामाजिक, मानसशास्त्रीय, शारीरिक समायोजन हे 2018–19 मधील पुरुष बी.एड. प्रशिक्षणार्थीच्या समायोजनापेक्षा जास्त आहे. (सारणी क्र. 2)

9) 2017–18 मधील महिला बी.एड. प्रशिक्षाणार्थीचे 2018–19 मधील महिला बी.एड. प्रशिक्षणार्थीपेक्षा शालेय सामान्य वातावरण व शैक्षणिक वातावरणाबरोबरच समायोजन हे जास्त आहे. (सारणी क्र. 2)

10) शैक्षणिक वर्ष2017–18 मधील (महिला व पुरुष) बी.एड. प्रशिक्षाणार्थीचे व्यावसायिक सहसंबंधाशी समायोजन हे 2018–19 मधील (महिला व पुरुष) बी.एड. प्रशिक्षणार्थीपेक्षा जास्त आहे. (सारणी क्र. 2)

11) शैक्षणिक वर्ष 2017–18 मधील बी.एड. (महिला व पुरुष) प्रशिक्षाणार्थीचे शैक्षणीक व शालेय वातावरणाबरोबरचे समायोजन हे 2018–19 मधील (महिला व पुरुष) बी.एड. प्रशिक्षणार्थीपेक्षा जास्त आहे. (सारणी क्र. 2)

12) शैक्षणिक वर्षअ2017–18 मधील (महिला व पुरुष) बी.एड. प्रशिक्षाणार्थीचे एकूण समायोजन हे 2018–19 मधील (महिला व पुरुष) बी.एड. प्रशिक्षणार्थीपेक्षा जास्त आहे.

शिफारशी

1) पुरुष बी.एड. प्रशिक्षणार्थीच्या तुलनेत समायोजनासाठी महिला बी.एड. प्रशिक्षणार्थींना समायोजनासाठी मार्गदर्शन व समुपदेशन करणे गरजेचे आहे.

2) शैक्षणिक वर्षानुसार समायोजन कमी होत गेल्याचे दिसून येते त्यामुळे येणाऱ्या भविष्य कालीन सर्वच शिक्षकांना समायोजनासाठी मार्गदर्शन समूपदेशन कार्यशाळांची अधिक गरज आहे.

समारोप

अशा प्रकारे प्रमाणित मानशास्त्रीय चाचणीतून समायोजनासंबंधी लक्षात आलेल्या बाबी निश्चिपणे भावी समायोजनशील शिक्षक निर्मीतीच्या प्रक्रियेमध्ये महत्त्वाच्या ठरतील अशा संशोधकास आशावाद वाटतो आहे.

संदर्भ–

Mangal S.K. (2008) Reusable Booklet of Mangal Teacher Adjustment Innovatory. (MT AT-M) Hindi Version: Agra. National Psychological Corporation.

Mangal S.K. (2008) Manual for Mangal Teacher Adjustment Innovatory. (MT AT-M) Hindi Version: Agra. National Psychological Corporation.

https://www.socscistatistics.com/tests/studentttest/Default.aspx

ISSN 2277- 8063

Navjyot
नवज्योत

International Interdisciplinary Research Journal
(Humanities, Social Sciences, Languages, Commerce & Management)

www.navjyot.net

E-mail : editornavjyot@gmail.com

ISSN 2277-8063

Special Issue September 2019

Navjyot

नवज्योत

International Interdisciplinary Research Journal
[Humanities, Social Sciences,Languages, Commerce &Management]

Chief Editor

Prof. Dr. Ravindra P. Bhanage
Dept. of Political Science,
Shivaji University,
Kolhapur.

Issue Editor

Dr. Sagar R. Powar
Head, Department of Commerce,
Karmaveer Hire Mahavidyalaya, Shri
Mouni Vidyapeeth, Gargoti,
Dist- Kolhapur – 416209.

- Published by-

HOUSA Publication, Kolhapur

S.N.	Title	Author	P.No.
67	Study On Agricultural Produce Marketing Committee's management Of Regulated Markets –A Case Study Of Shivamogga Apmc	Manjappa.R	395
68	Corporate Social Responsibilities Programmes On Various Health Issues In Bengaluru City	Ravikumar R	403
69	Non Performing Assets In Commercial Banks In Shivamogga City	Lakshmi Ranganatha.R	409
70	Black Motherhood In Maya Angelou's I Know Why The Caged Bird Sings	Dr. D.K. Kamble	414
71	Higher Education – Role Of Government In Recent Trend	Dr. Mali Archna Jayant	416
72	Modern Banking Services In India – A Study	Dr.K.M.Jagadeesha	420
73	Destination Life Cycle Of Goan Beach Shacks – Case Study Analysis	Dr. R. Antony S.Benadict Mr. Helic Mario Barretto	425
74	Mega Marts In Cities A Blessing Or Disaster A Case Study Of Vishal Mega Mart	Pragati Bhise Aishwarya Pauskar	432
75	"A Study Of Greenhouse Farming In Kolhapur District"	Mrs. Sujata Deepak Jagtap	440
76	To Study Emerging Trends Of E-Commerce & Challenges To The Consumer Protection Act, 1986	Dr. Sunil.J.Bhavsar	444
77	A Study On Survey For Need Of Implementation Of Human Resource Accounting From Perspective Of Employee & Other Stakeholders In Service Sector.	Lokesh Surana	447
78	Waste River Sand An An Adsorption Agent For Various Days For Various Dyis From Aqueous Solution	Mr. Chandrashekhar R Patil	461
79	Stress And Its Management Techniques	Mrs. Supriya A. Shinde	464
80	भौगोलिक माहिती प्रणालीचे वाढते महत्त्व	प्रा. विक्रमसिंह बाबासो राऊत डॉ. रावसाहेब केराप्पा शेळके	468
81	जागतिक हवामान बदल	प्रा. विक्रमसिंह बाबासो राऊत	473
82	कौशल्य संपादन व शिक्षकाची भूमिका : शिक्षणातील एक नवीन प्रवाह	प्रा.प्रदिप बळवंत पाटील	477
83	**नवीन आर्थिक सुधारणानंतरचे भारतीय बँकिंग उद्योगातील आधुनिक प्रवाह**	**डॉ.विजय ए. पाटील प्रा.प्रविण पी. डांगे**	480

S.N.	Title	Author	P.No.
84	भारतीय संविधान : स्वरूप आणि आव्हाने	प्रा. डॉ. मीनाक्षी नंदकुमार मोरे	485
85	**'अविरत' प्रशिक्षण एक आनंददायी अनुभव**	**श्री.विजयकुमार शंकरराव देसाई**	492
86	छत्रपती शिवाजी महाराज आणि राजापूर	प्रा. नितीन तुकाराम जाधव	497
87	भारतीय उच्च शिक्षणासमोरील आव्हाने व सुधारणा	सौ. इंदिरा महेश माने	502
88	मुलांकडून मोबाईलचा होत असलेला जास्त वापर- एक अभ्यास	प्रा . डॉ. रावसाहेब केराप्पा शेळके	505
89	शैक्षणिक प्रशिक्षणातील एक अभिनव उपक्रम : शालेय व्यवस्थापन पदविका प्रशिक्षण कार्यक्रम	सौ. अनघा ध. मोरूस्कर	509
90	श्री मौनी विद्यापीठाचा जनसामान्यावरील शैक्षणिक प्रभाव (भुदरगड तालुक्याच्या संदर्भात)	सौ. शुभांगी संजयसिंह देसाई	515
91	**'गोधड'मधून व्यक्त झालेल्या आदिवासी जीवनाचा शोध**	**प्रा. डॉ.आनंद वारके**	519
92	**'अग्रदूत' : रामायणाचेर नवी नदर दिवपी कादंबरी**	**डॉपूर्णानंद च्यारी .**	526
93	**दिव्यांग बच्चो के हेतु पालक, अध्यापक, और समाज की विकास के लिय महत्त्वपूर्ण भूमिका**	**प्रा. अजितकुमार भिमराव पाटील**	532
94	**डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे लिंगभाव आणि राज्यसंस्था यांच्यातील सहसंबंधाचे विचार**	**प्रा. डॉ. मोहन रमेश कांबळे**	538

भौगोलिक माहिती प्रणालीचे वाढते महत्त्व

प्रा. विक्रमसिंह बाबासो राऊत *
एम. ए., एम. एड. नेट, सेट (शिक्षणशास्त्र), नेट (भूगोल)

डॉ. रावसाहेब केराप्पा शेळके **
एम. ए., एम. एड., पीएच. डी., सेट (शिक्षणशास्त्र)
सहाय्यक प्राध्यापक, आचार्य जावडेकर शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, गारगोटी, ता.भुदरगड

प्रस्तावना :

आजचे युग हे माहिती तंत्रज्ञानाचे युग म्हणून ओळखले जाते. आपण एकविसाव्या शतकात वावरत आहोत. आजच्या प्रचंड गतिमान जगात ज्ञानाचा प्रचंड स्फोट झाला आहे. मानवी जीवनाच्या सर्व अंगावर संगणक तंत्रज्ञान, माहिती प्रणाली याचा प्रभाव दिसून येत आहे.

भौगोलिक माहिती प्रणाली (Geographical Information System) हे तंत्रज्ञान १९६० पासून वापरात आले. आज त्याचा जगभरात मोठ्या प्रमाणात वापर होत आहे. विलक्षण क्षमता व वाढता वापर यामुळे भौगोलिक माहिती प्रणाली कमी कालावधीत लोकप्रिय झालेली आहे.

उद्देश :

१. भौगोलिक माहिती प्रणाली (GIS) ची माहिती अभ्यासणे.

२. भौगोलिक माहिती प्रणालीचा (GIS) बदलत्या काळानुसार अभ्यास करणे.

३. भौगोलिक माहिती प्रणालीचा (GIS) चा विविध क्षेत्रातील उपयोग अभ्यासणे.

अभ्यासपद्धती

प्रस्तुत संशोधनासाठी दुय्यम स्त्रोतांचा वापर करण्यात आला आहे. माहितीचे संकलन संदर्भग्रंथ, मासिके, पुस्तके, राष्ट्रीय व स्थानिक वर्तमानपत्रे तसेच विविध संकेत स्थळाचा वापर करण्यात आला आहे.

विषयविवेचन

व्याख्या व स्वरूप

पृथ्वीवरील विविध ठिकाणांच्या माहितीचे वर्णन करणाऱ्या, माहितीची साठवण करणारी व त्या सांख्यिकीचे उपयोजन करणारी भौगोलिक माहिती प्रणाली ही एक संगणक प्रणाली आहे.

विशिष्ट उद्दिष्टे व हेतूंच्या पूर्ततेसाठी एखाद्या भौगोलिक प्रदेशासंबंधी अवकाशीय (Spatial) माहितीचे संकलन (collection), साठवण (storage), इच्छेनुसार पुर्नप्राप्तीकरण (Retrieval at will), रूपांतर (Transformation), आणि प्रदर्शन (Display) करणाऱ्या साधनांचा संच म्हणजे भौगोलिक माहितीप्रणाली (GIS) होय.

भूसंदर्भीत अवकाशीय सांख्यिकी मिळवणे, साठवणे, तपासणे, तिचे समाकलन करणे, कुशलतेने हाताळणी करणे, पृथःकरण करणे व विश्लेषणाची मांडणी व प्रदर्शन करणे अशा बहुविध प्रक्रिया करणारी प्रणाली म्हणजे भौगोलिक माहिती प्रणाली (GIS) होय.

भौगोलिक माहिती प्रणालीचा विकास

इ. स. १९६२ मध्ये कॅनडाच्या वन आणि ग्रामीण विकास खात्याने सर्वात प्रथम भौगोलिक माहिती प्रणालीचा वापर केला. वन, मृदा, कृषी, भूमी, वन्यजीव उपयोग इत्यादीविषयी माहिती व नकाशे मिळविली. या प्रणालीला Canada Geographic Information System (CGIS) असेही म्हटले जाते. डॉ. रोजर टॉमलिनसन GIS चे जनक संबोधले जाते. त्यानी GIS चा विकास केला आहे. इ. स. १९६० ते १९७० या कालावधीत तांत्रिक प्रगती प्रचंड प्रमाणात झाली. संगणकाचा झपाट्याने क्रांतिकारी विकास झाला. १९८० नंतर औद्योगिक क्षेत्रात प्रचंड बदल झाले आणि GIS चा वापर वाढला.

विसाव्या शतकाच्या शेवटी व एकविसाव्या शतकाच्या सुरुवातीला संगणक, दूरसंवेदन, उपग्रह प्रणाली, माहिती तंत्रज्ञान यांच्या गुणात्मकतेमध्ये प्रचंड प्रगती झाली तसेचा इंटरनेटचा वापर या सर्व गोष्टींचा परिणाम भौगोलिक माहिती प्रणालीवर होऊन भौगोलिक माहिती प्रणाली ही अधिक विकसित झाली.

भारतातील GIS चा विकास १९९० नंतरच्या काळामध्ये झाला आहे. भारतातील GIS च्या विकासाचे श्रेय अंतरिक्ष विभागास दिले जाते. कारण त्यांनीच GIS चा वापर नैसर्गिक साधनसंपत्तीच्या व्यवस्थेत केला. त्यामध्ये पुढील प्रमुख संस्थांचा समावेश होतो.

१. नॅचरल रिसोर्स इन्फॉर्मेशन सिस्टिम (NRIS)

२. इंटिग्रेटेड मिशिन फॉर सस्टेनेबल डेव्हलपमेंट (INSD)

३. बायोडायर्वसिटी करेक्टर्झायझेशन अॅट नॅशनल लेवल (BDCNC)

४. इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ रिमोट सेन्ससिंग (IIRS)

भौगोलिक माहिती प्रणाली GIS चे घटक

भौगोलिक माहिती प्रणाली ही विविध घटकांनीयुक्त प्रणाली आहे. या सर्व घटकांच्या समन्वयातून भौगोलिक माहितीप्रणालीचे कार्य प्रभावीपणे पार पाडले जाते. त्यातील प्रमुख घटक पुढीलप्रमाणे सांगता येतील.

१. सांख्यिकी (Data)

भौगोलिक माहिती प्रणालीमध्ये भौगोलिक सांख्यिकी माहिती तसेच इतर सांख्यिकी माहिती वैयक्तिकरित्या शासकीय व निमशासकीय यंत्रणेच्या माध्यमातून गोळा केले जाते.

२. संहिता (Software)

विविध कार्याची माहिती एकत्रित ठेवण्यासाठी संहितेची आवश्यक असते. Map Info; ARC/Info, Auto Cad Map च्या मदतीने निष्कर्ष काढला जातो.

३. संहती (Hardware)

संगणक हा GIS चा महत्त्वाचा भाग आहे. त्याच्याद्वारे आवक (Input) हे समीक्षक (Scanner) किंवा डिझीटायझर बोर्डच्या साह्याने माहिती मिळविता येते. समीक्षकाच्या मदतीने चित्राचे रूपांतर अंकीय प्रतिमानात केले जाते.

४. लोक (People)

आज अलीकडील काळात GIS चा वापर मोठ्या प्रमाणात होत आहे.

अ) CAD/GIS ऑपरेटर

नकाशावरील घटकांचे सादिश (Vector) पद्धतीने रूपांतर करणे.

ब) अभियंता

सादिश पद्धतीच्या आकडेवारीने विश्लेषण किंवा इतर कोणतेही काम हा गट करतो.

५. पद्धती (Method)

मिळवलेली माहिती कशा पद्धतीने वापरायची त्यासाठी कोणती योग्य योजना करायची हे ठरविले जाते.

भौगोलिक माहिती प्रणालीचे उपयोजन

१. नकाशाशास्त्र (Cartography)

भौगोलिक माहिती प्रणालीमुळे नकाशामध्ये अधिक शास्त्रशुद्धपणा आला. संगणकामुळे नव्याने नकाशा तयार करणे व अद्ययावत करणे व तो उपभोक्त्यापर्यंत पोहचविणे यामुळे गतिशीलता व अचुकता आली.

२. नगरनियोजन (Town planning)

नगरातील भूमी उपयोजनाचा अभ्यास करून नगरातील विविध समस्या सोडविण्यासाठी तसेच नगर नियोजनाच्या कार्यामध्ये भौगोलिक माहिती प्रणालीची भुमिका महत्त्वपूर्ण आहे.

३. संशोधन (Reasearch)

संशोधन हा मानवी जीवनाचा अविभाज्य घटक आहे. संशोधनामध्ये माहितीचे संकलन, संस्करण, विश्लेषण व पृथःकरण करण्यासाठी भौगोलिक माहितीप्रणालीचा वापर होतो.

४. भूमीउपयोजन (Land use)

भूमीउपयोजनाचा सविस्तर अभ्यास करून भूमीउपयोजनाबाबतच्या विविध समस्या सोडवून नियोजनबद्ध भूमीउपयोजनासाठी भौगोलिक माहिती प्रणालीची आवश्यकता आहे.

५. आपत्ती व्यवस्थापन (Diaster Management)

विविध नैसर्गिक आपत्तीचे व्यवस्थापन कोणत्या पद्धतीने केले पाहिजे त्याकरिता कोणत्या तंत्राचा वापर केला पाहिजे. यासाठी भौगोलिक माहितीप्रणालीचा उपयोग होतो.

६. नेव्हीगेशन (Navigtion)

एखादे स्थान निश्चित करण्यासाठी पूर्वी नकाशाचा वापर केला जात होता. सध्याच्या काळात जी. आय. एस. बरोबर जी. पी. एस. चा विकास झाल्याने स्थान ठरविण्यासाठी उपयोग झाला आहे. अलीकडील काळात भू, जल, नळ, हवाई वाहतूक प्रकारात जी. आय. एस. चा वापर मोठ्या प्रमाणात होत आहे.

७. नैसर्गीक संसाधनाचे व्यवस्थापन (Natural Resource Management)

पृथ्वीवर नैसर्गिक संसाधनाचे वितरण हे असमान स्वरूपात झाले आहे अशा नैसर्गिक संसाधनाचा अभ्यास करून त्याचा नियोजनबद्ध वापर करण्यासाठी भौगोलिक माहितीप्रणाली महत्त्वाची जबाबदारी पार पाडते.

८. पर्यटन (Tourism)

कोणत्याही पर्यटन ठिकाणाची परिपूर्ण माहिती घेऊन पर्यटन चांगल्या पद्धतीने करता येते. त्यासाठी त्या ठिकाणची अन्न, भाषा, चलन व इतर सुविधा या बाबीची माहिती भौगोलिक माहिती प्रणालीच्या माध्यमातून मिळते. त्यामुळे अलीकडील काळात पर्यटनाला मोठी चालना मिळत आहे.

९. स्थानिक प्रशासन (Local Administration)

प्रशासनामध्ये विविध पातळीवर वेगवेगळी कामे करावी लागतात. स्थानिक प्रशासनात सर्वेक्षण, माहितीचे विश्लेषण आणि योग्य नियोजन या कामी भौगोलिक माहिती प्रणालीची मदत होते.

१०. बँकिंग (Banking)

कोणत्या ठिकाणी कोणती बँक आहे, तिचे सेवा क्षेत्र काय आहे, किती अंतरावर आहे, तिची एटीएम सुविधा इत्यादी संदर्भातली माहिती भौगोलिक माहिती प्रणालीच्या माध्यमातून प्राप्त होते.

११. गुन्हेगारी (Crime)

भौगोलिक माहिती प्रणालीच्या माध्यमातून गुन्हेगारीबाबत विविध क्षेत्रातून माहिती संकलित केली जाते व अशा गुन्हेगारीवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी नियोजन भौगोलिक माहिती प्रणालीच्या माध्यमातून केले जाते.

१२. संरक्षण (Defence)

संरक्षण यंत्रणेच्या दृष्टीने भौगोलिक माहिती प्रणालीला विशेष महत्त्व आहे. आज जगभरातील सर्व देश संरक्षणाकरिता या प्रणालीचा वापर करत आहेत.

१३. शेती (Agriculture)

हवामान, मृदा, भौगोलिक रचना, पीक प्रारूप अशा विविध घटकांचा सविस्तर अभ्यास करून शेतीसंदर्भात योग्य नियोजन करून शेतीचा विकास करण्यासाठी भौगोलिक माहिती प्रणालीची खुप मदत होते.

१४. आरोग्य सुविधा (Health facility)

विविध आजार, त्यांचे प्रकार, आरोग्य सुविधा इत्यादीचे भौगोलिक विश्लेषण जी. आय. एस. च्या माध्यमातून केले जाते व त्यावर उपाय अवलंबले जातात. आज विविध देशामध्ये आरोग्य खाते भौगोलिक माहिती प्रणालीचा वापर करत आहे.

१५. पर्यावरण संरक्षण

हवा प्रदूषण, जल प्रदूषण, मृदा प्रदूषण अशा विविध पर्यावरणीय समस्या सोडविण्यासाठी भौगोलिक माहिती प्रणालीची मदत होते.

१६. भूरूपशास्त्र (Geo maphology)

विविध भूमीस्वरूपाचे अध्ययन करण्याकरिता भौगोलिक माहिती प्रणाली महत्त्वपूर्ण आहे.

अशा पद्धतीने भौगोलिक माहिती प्रणालीचे महत्त्व दिवसेंदिवस वाढत चालले आहे.

निष्कर्ष

१. भौगोलिक माहिती प्रणाली ही गतिमान व दिवसेंदिवस विकसित होत जाणारी प्रणाली आहे.

२. भौगोलिक माहिती प्रणालीचा वापर भूगोल व इतर विद्याशाखेतून केला जात आहे.

३. भौगोलिक माहिती प्रणाली ही संगणकीय प्रणाली आहे.

४. भौगोलिक माहिती प्रणालीच्या वापरामुळे वेळ व श्रम यांची बचत होते.

५. भौगोलिक माहिती प्रणालीच्या माध्यमातून अगदी सुक्ष्म बदलाचाही सखोल अभ्यास करता येतो.

६. भौगोलिक माहिती प्रणालीचा वापर प्रादेशिक नियोजनासाठी केला जातो.

७. भौगोलिक माहिती प्रणालीचा वापर नकाशाशास्त्र, नगरनियोजन, संशोधन, भूमीउपयोजन, आपत्ती व्यवस्थापन, नेव्हीगेशन, नैसर्गिक संसाधनाचे व्यवस्थापन, पर्यटन, स्थानिक प्रशासन, बँकिंग, गुन्हेगारी, संरक्षण, आरोग्य सुविधा, पर्यावरण संरक्षण, भूरूपशास्त्र अशा विविध क्षेत्रामध्ये केला जातो.

संदर्भ

कार्लेकर श्रीकांत (२००६), भौगोलिक माहिती प्रणाली, पुणे, डायमंड प्रकाशन.

गाताडे डी. जी. आणि ॲड. विनोद एस. सी. (२००८) प्रात्यक्षिक भूगोल, सोलापूर, अक्षरलेण प्रकाशन.

तिवारी दीपक आणि शर्मा प्रमोद (२०१४), यु. जी. सी. नेट/जे. आर. एफ/स्लेट, दिल्ली, अरिहंत प्रकाशन.

सवदी ए. बी. (२००८), भूगोलाची मुलतत्त्वे, पुणे, निराली प्रकाशन.

https://researchguides.library.wisc.edu/gis

https://en.m.wikipedia.org

https://gisgeography.com

www.esri.com

मुलांकडून मोबाईलचा होत असलेला जास्त वापर- एक अभ्यास

प्रा . डॉ. रावसाहेब केराप्पा शेळके
सहाय्यक प्राध्यापक
आचार्य जावडेकर शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, गारगोटी
ता. भुदरगड जि. कोल्हापूर

सारांश (Abstract)

२१ वे शतक माहिती तंत्रज्ञानाचे शतक म्हणून ओळखले जात आहे. २१ व्या शतकाच्या सुरुवातीला मोबाईल वापर करणारा व्यक्ती क्वचित दिसायचा आणि असा मोबाईल वापरणारा यांचेकडे कुतुहलाने इतर व्यक्ती पाहत असत. अगदी मोबाईलचे सिमकार्ड मिळविणेसाठी माहिनो न महिने वाट पाहवी लागत होती. काळ बदलला त्याप्रमाणे मोबाईलच्या किमंती कमी झाल्या आणि मोबाईल वापर करणा-यांची प्रचंड संख्या वाढली. मोबाईलच्या फिचरर्समध्ये वाढ झाली. त्यामुळे मोबाईल हा आज प्रत्येकाच्या दैनंदिन जीवनाचा अविभाज्य भाग बनला आहे. त्यामुळे प्रौढ व्यक्तीच्या तुलनेत लहान मुले मोबाईलचा सहजतेने वापर करताना दिसून येतात. मात्र या मोबाईलचा लहान मुलांकडून जास्त वेळ वापर करणे यामुळे प्रत्येक कुटुंबात ही एक समस्या निर्माण झाली आहे काय? किती वेळ मुले मोबाईल वापरतात ? कोणत्या कारणासाठी मोबाईल वापरतात? यासारख्या प्रश्नांच्या अनुषंगाने प्रस्तुत संशोधनपर पेपरमध्ये अभ्यास करण्यास आला आहे. तसेच मुलांकडून मोबाईलचा होत असलेला जास्त वापर कमी करण्यासाठी उपाययोजना सुध्दा सुचविण्यात आल्या आहेत.

कळीचे शब्द (Key words) मोबाईल, इंटरनेट, पालक, मुले/ मुली इत्यादी

प्रस्तावना (Introduction)

एन. सी. टी. ई रेग्युलेशन २०१४ नुसार संपुर्ण भारतभर एक वर्षाचा बी. एड. अभ्यासक्रम दोन वर्षाचा २०१५- १६ पासून करण्यात आला आहे. शिवाजी विद्यापीठ , कोल्हापूर दोन वर्षीय बी. एड. अभ्यासक्रम सत्र पध्दतीने (CBCS) तयार केला आहे. दोन वर्षीय बी. एड. अभ्यासक्रमात अनेक नाविण्यपूर्ण प्रात्याक्षिकांचा समावेश केला आहे. त्यानूसार बी. एड. द्वितीय वर्ष सत्र - ४ मध्ये D- २ अंतर्गत समाजाभिमूख प्रकल्प या १०० गुणांच्या प्रात्याक्षिकांचा समावेश केला आहे. सदर प्रात्याक्षिकामध्ये प्रशिक्षणार्थीनी दोन व्यक्तीगत प्रकल्प व दोन गट प्रकल्प करणे यासाठी प्रत्येकी २५ गुणांचे विभाजन व एकूण १०० गुण ठेवणेत आले आहेत. सदर प्रात्यक्षिकात गट कार्य करण्यासाठी नमुन्यादाखल काही उदाहरणे दिली आहेत. तसेच समकालीन समस्यांवर देखील गटकार्य करता येईल असे सूचविले आहे.

प्रस्तुत संशोधक बी. एड महाविद्यालयात गेली १४ वर्षे कार्यरत असल्याने सद्यस्थितीतील समस्या म्हणून मुलांकडून मोबाईलचा होत असलेला जास्त वापर ही समस्या निवडून त्या अनुषंगाने प्रस्तुत संशोधनामध्ये अभ्यास करण्यात आला आहे.

संशोधनाची गरज व महत्व -

आज मितीला भारतामध्ये ८१३. २ मिलियन इतके मोबाईल वापरकर्ते भारतामध्ये आहेत. आज प्रत्येक खेडयापाडयापर्यत मोबाईल रेंज पोहचली आहे. मोबाईल बॅटरी डाऊन झाली अथवा थोडा कालावधीसाठी रेंज गेली तरी अनेक जण अस्वस्थ होतात.याबाबतीत लहान मुले, तरुण मुले जास्त आघाडीवर आहेत. मोबाईलच्या जास्त वापर म्हणजे नेमका किती कालावधी मुले मोबाईल वापरतात ? कोणत्या कारणासाठी मोबाईलचा वापर करतात ? मोबाईल रिजार्चवर महिन्याला किती खर्च होतो? मोबाईल वापरामुळे कोणत्या समस्या निर्माण झाल्या आहेत? त्यावर कोणत्या उपाययोजना केल्या जात आहेत? या व याअनुषंग़ाने संशोधनात्मक अभ्यास होणे गरजेचे होते म्हणून प्रस्तुत संशोधन गरजेचे आहे.तसेच प्रस्तुत संशोधन पालक, शिक्षक या क्षेत्रातील अभ्यासक या सर्वाना उपयुक्त आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे

१) मुलांकडून मोबाईलचा होत असलेला जास्त वापर याचा अभ्यास करणे.

२) मुलांकडून मोबाईलचा कमी प्रमाणात वापर व्हावा यासाठी उपाययोजना सूचविणे.

संशोधन पध्दती

मुलांकडून मोबाईलचा होत असलेला वापर ही सद्यस्थितील समस्या असल्याने प्रस्तुत संशोधन सर्वेक्षणे संशोधन पध्दतीने केले आहे.

नमुना निवड

प्रस्तुत संशोधनासाठी सहेतुक नमुना निवडीने आचार्य जावडेकर शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय शैक्षणिक वर्ष २०१८-१९ मध्ये द्वितीय वर्षात अध्ययन करणारे प्रशिक्षणार्थी ज्या गावातील आहेत त्या गावातील १० पालकांची निवड केली आहे. (२७X १० = २७०)

संशोधन साधन -

संशोधक निर्मित प्रश्नावली या संशोधन साधनाद्वारे सामग्री संकलन करण्यात आले आहे.

संख्याशास्त्रीय तंत्र -

प्रश्नावली या संशोधन साधनाद्वारे संकलित सामग्रीच्या विश्लेषणासाठी शेकडेवारी या संख्याशास्त्रीय तंत्राचा वापर केला आहे.

संशोधनाची कार्यवाही -

आचार्य जावडेकर शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, गारगोटी येथे शैक्षणिक वर्ष २०१८-१९ मध्ये अध्ययन करणा-या २७ प्रशिक्षणार्थीना गट कार्यासाठी दोन समस्या निवडून समाजाभिमूख प्रकल्प करावयाचा होता. त्यासाठी एका गट प्रकल्पासाठी मार्गदर्शक म्हणून कार्य करावयाचे होते. प्रथम मार्गदर्शक म्हणून सर्व प्रशिक्षणार्थीना सद्यस्थितीतील समस्यासंदर्भात विचारविनिमय करावयास सांगितले. त्यानंतर सर्वानुमते मुलाकडून मोबाईलचा होत असलेला जास्त वापर या समस्येवर गट प्रकल्प करण्याचे निश्चित करुन गटातील सदस्यांवर वेगवेगळया जबाबदा-या सोपविणात आल्या. उदा. प्रश्नावलीसाठी प्रश्न निर्मिती, प्रश्नावली टाईप करुन आणणे, प्राप्त प्रश्नावलीचे विश्लेषण इत्यादी. मार्गदर्शकांच्या मार्गदर्शनाखाली प्रश्नावली अंतिम झाल्यानंतर सर्वानी आपआपल्या गावातील प्रत्येकी १० पालकांकडून प्रश्नावली भरुन घेण्यात आल्या व महाविद्यालयात त्या एकत्र आल्या. एकूण १६० पालकांकडून प्रतिसाद प्राप्त झाला व त्यानंतर प्रश्नावलीतील प्रश्नांनुसार शेकडेवारी या संख्याशास्त्रीय तंत्राद्वारे व काही ठिकाणी वर्णनात्मक स्वरुपात विश्लेषण करुन फलिते व निष्कर्ष काढण्यात आले. तसेच मुलांकडून मोबाईलचा होत असलेला जास्त वापर यावर वर्गात चर्चा करुन उपाययोजना शोधण्यात आल्या व सदर उपाययोजना संशोधनात सहभागी पालकांना देण्यात आल्या.

संशोधनाची फलिते व निष्कर्ष

१) संशोधनात सहभागी ९७.५० % पालकांकडून मोबाईलचा वापर होत आहे.

२) मोबाईल वापरत असलेल्या पालकांपैकी ८२.५० % पालक अॅन्ड्रॉईड मोबाईल वापरतात.

३) ४ वर्षापेक्षा जास्त वर्षापासून ६१. ८८ % पालक मोबाईल वापरत आहेत.

४) संशोधनात सहभागी पालकांच्या कुटुंबामध्ये ६ ते १० वयोगटातील मुलांचे प्रमाण २८. ७२ % आहे. ११ ते १५ वयोगटातील मुलांचे प्रमाण २४. ३८ % तर १६ वर्षापेक्षा जास्त वय असलेल्या मुलांचे प्रमाण ३०. ०० % इतके दिसुन झाले.

५) १ ते ५ वयोगटातील १८. ७०% मुले मोबाईल वापरतात. तर १६ पेक्षा वय जास्त असलेली १००.००% मुले मोबाईलचा वापर करतात.

६) मोबाईल वापरासाठी मिळावा म्हणून ११ ते १५ वयोगटातील (३८.१३ %) मुले जास्त हट्ट करतात.

७) ४०. ६३ % मुले दररोज सरासरी १ तास मोबाईलचा वापर करतात असे पालकांने मत नोंदवले आहे.

८) २८. ७५ % मुले गेम खेळण्यासाठी मोबाईलचा वापरतात, २६.८८% मुले मनोरंजनासाठी मोबाईलचा करतात तर केवळ १७.५० % मुले शिक्षण कामासाठी मोबाईलचा वापर करतात.

९) २८. ७५ % मुले संध्याकाळी तर २६. ८८% मुले रात्रीच्या वेळी मोबाईलचा वापर करतात.

१०) मुलांकडून मोबाईलचा जास्त वापर होतो ही समस्या ५९.३८ % पालकांना वाटते आहे.

११) महिन्याला १५० रुपये सरासरी मोबाईल रिचार्जवर खर्च करणा-या पालकांचे प्रमाण २८.७५ % आहे. तसेच २६.८८ % पालक महिन्याला ४०० रुपयेपेक्षा जास्त मोबाईल रिचार्जवर खर्च करतात.

१२) १०.६३ % पालकांच्या घरी लॅडलाईन फोन वापर पूर्वी सुरु होता. सध्या त्यापैकी ८६. २५% पालकांनी लॅडलाईन वापर बंद केला आहे.

१३) लॅडलाईन फोन बंद करण्याच्या अनेक कारणांपैकी ९५.००% पालकांनी मोबाईल वापरत असल्याने लॅडलाईन फोन बंद केल्याचे कारण सांगितले आहे.

१४) मुलांनी शैक्षणिक कामासाठी मोबाईलचा वापर करावा असे सर्वच पालकांनी मत व्यक्त केले आहे.

१५) मुलांच्या जास्त मोबाईल वापरामुळे ५६. २५% पालकांच्या घरी समस्या निर्माण झाली असून मुले मोबाईलचा जास्त वापर करत आहेत. त्यामुळे त्यांचे इतर गोष्टीकडे दुर्लक्ष होत आहे असे पालकांना वाटते.

१६) ९५.५० % पालकांना मोबाईलच्या जास्त वापराचे दुष्परिणाम माहित आहेत.

१७) ९१.२५ % पालकांना मोबाईलच्या वापराचा मुलांच्या शैक्षणिक कार्यावर सकारात्मक परिणाम झाला आहे असे वाटते.

१८) मोबाईलच्या जास्त वापराचा मुलांच्या आरोग्यावर परिणाम झाला आहे असे ८८.७५ % पालकांना वाटते.

१९) ४०. ६२ % पालक स्वतः मोबाईलवर २ तास व्यतित करत आहेत.

२०) ३५.६२ % मुले मोबाईल चार्जिंगमुळे / मोबाईल नेटवर्कमुळे अथवा इंटरनेट वरील बॅलन्स नसल्याने उदास होतात असे पालकांना वाटते तसेच ३०.०० % मुलांना चुकुल्यासारखे वाटते.

२१) मुलांनी शांत बसावे यासाठी ५०.००% पालक आपल्या मुलांना मोबाईल देतात.

मुलांनी मोबाईलचा वापर कमी करावा यासाठीच्या उपाययोजना

१. पालकांनी मुलांसाठी वेळ द्यावा.

२. मुलांचा जास्तवेळ मोबाईलवर वाया जाणार नाही याची दक्षता घ्यावी.

३. स्वतः पालकांनी मुलांसमोर मोबाईलचा वापर कमीत कमी व कामापुरता करावा.

४. मुलांच्या खेळाला प्राधान्य देणे, त्यांना खेळाचे महत्व पटवून देणे.

५. गरजेशिवाय मुलांसाठी महागडे मोबाईल खरेदी करणे टाळावे.

६. मोबाईल वापरासाठी कडक नियम बनवणे व त्याची कडक अंमलबजावणी करावी.

७. लहान मुलांच्या मोबाईल वापराची स्तुती इतरांसमोर करु नये .

८. मोबाईलला पासवर्ड टाकावा व तो सतत बदलत राहावा.

९. पालकांनी स्वतःच्या निरीक्षणाखालीच मोबाईल वापराची परवानगी मुलांनी द्यावी.

१०. मुलांच्या प्रश्नांची उत्तरे पालकांनी स्वतः देण्याचा प्रयत्न करावा . प्रत्येक प्रश्नाच्या उत्तरासाठी मोबाईलचा वापर करणे टाळावे.

११. मुलांना इतर कृतीशील गोष्टींमध्ये कार्यमग्न ठेवावे. उदा. पेंटिग, खेळणी इत्यादी.

१२. पालकांनी उपलब्ध वेळेमध्ये मुलांशी जास्तीत जास्त सुसंवाद साधावा.

१३. मुलांना मोबाईल वापराच्या दुष्परिणामाची जाणीव करुन द्यावी.

१४. मुलांना अवांतर वाचणाची सवय लावावी व आवश्यक सामग्री पुरवावी.

१५. मुलांसमवेत पालकांनी स्वतः अभ्यास, वाचन इत्यादी करावे.

१६. मुलांना शाळेत मोबाईल घेऊन जाऊ देऊ नये.

१७. जेवतांना हातात मोबाईल घेऊन जेवू देऊ नये.

१८. अभ्यासाच्यावेळी मोबाईल नकोच.

१९. पालकांच्या पूर्वपरवानगीशिवाय कोणतेही App डाउनलोड करु देऊ नये.

२०. कुटूंबात असताना इतर मित्र - मैत्रिण यांच्याबरोबर कामाशिवाय फोनवर बोलू नये.

समारोप

मोबाईलचा वापर ही काळाची गरज आहे मोबाईलचा वापर यातील सजगता व साक्षरता महत्त्वाची आहे. त्यामुळे मोबाईलचा वापर करणे पूर्णपणे टाळणे मुर्खपणा ठरणार आहे. त्यामुळे मोबाईल वापर सुयोग्य कामासाठी करणे गरजेचे आहे. तसेच मोबाईलच्या जास्त वापराचे मुलांवर होणारे दुष्परिणाम जाणून घेणे व त्याची जाणीव मुलांना करुन देणे हे सुजाण पालकांची जबाबदारी आहे. ती यशस्वीपणे पार पाडण्यासाठी प्रस्तुत संशोधन उपयुक्त ठरेल असा संशोधकास आशावाद वाटतो आहे.

संदर्भ -

देवाळलकर, शितल आणि फाटक स्मिता (२०१४) मोबाईलचा शैक्षणिक साधन म्हणून अध्ययन - अध्यापन प्रक्रियेत प्रभावी वापर शिक्षण आणि समाज, इंडियन इन्स्टीट्यूट ऑफ एज्युकेशन, पुणे.

देशपांडे , लीना (२००८) सर्वेक्षण एक संशोधन पध्दती यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक.

Shivaji University (2015-16) Two year Bachelor of Education (B. Ed Degree course) syllabus : Kolhapur

HISTORY

STANDARD ELEVEN

The coordination committee formed by G.R.No.Abhyas-2116/(pra.kra43/16)SD-4 dated 25.4.2016
has given approval to prescribe this textbook in its meeting held on 20.06.2019 and
it has been decided to implement it from academic year 2019-2020.

HISTORY

Standard Eleven

2019

Maharashtra State Bureau of Textbook Production and Curriculum Research, Pune.

U8T9Y3

The digital textbook can be obtained through DIKSHA APP on a Smartphone by using Q. R. Code given on title page of the textbook and useful audio-visual teaching-learning material of all lessons will be also available through the Q. R. Code given on the title page.

First Edition : 2019

© **Maharashtra State Bureau of Textbook Production and Curriculum Research, Pune - 411 004.**

The Maharashtra State Bureau of Textbook Production and Curriculum Research reserves all rights relating to the book. No part of this book should be reproduced without the written permission of the Director, Maharashtra State Bureau of Textbook Production and Curriculum Research, 'Balbharati', Senapati Bapat Marg, Pune 411004.

History Subject Committee

Dr. Sadanand More, Chairman
Dr. Shubhangana Atre, Member
Dr. Somnath Rode, Member
Dr. Satish Chapale, Member
Dr. Priya Gohad, Member
Dr. Nalini Waghmare, Member
Dr. Prashant Deshmukh, Member
Smt. Varsha Sarode, Member-Secretary

History Study Group

Prof. Shivani Limaye
Shri. Vaijnath Kale
Dr. Dhananjay Choudhari
Prof. Shridhar Ghundare
Shri. Sameer Mankar
Dr. Dhanaji Masal
Shri. Krishna Deshmukh
Dr. Siddhartha Jadhav
Prof. Anurath Kale
Dr. Mushir Shaikh
Shri. Sandip Doiphode
Shri. Balasaheb Chavare
Shri. Sachin Dengale
Smt. Shivkanya Kaderkar
Prof. Nagesh Kadam
Dr. Ravsaheb Shelke
Shri. Mohan Shete
Prof. Ashwini Bedge
Prof. Sushama Nangude
Shri. Balkrishna Chopade

Chief Coordinator

Mrs. Prachi Ravindra Sathe

Invitees

Dr. Ganesh Raut
Shri. Mogal Jadhav

Authors

Dr. Shubhangana Atre
Dr. Priya Gohad

Translation

Dr. Shubhangana Atre
Dr. Priya Gohad

Cover and Illustrations

Shri. Devadatta Balkawade

Cartographer

Shri. Ravikiran Jadhav

Typesetting : DTP Section, Balbharati, Pune
Paper : 70 GSM Creamwove
Print Order : N/PB/2019-20/10,000
Printer : Sahil Print Arts , Thane

Coordination

Smt. Varsha Sarode
Assistant Special Officer, History and Civics

Production

Sachchitanand Aphale
Chief Production Officer
Prabhakar Parab, Production Officer
Shashank Kanikdale,
Asst. Production Officer

Publisher

Vivek Uttam Gosavi, Controller
Maharashtra State Textbook Bureau,
Prabhadevi, Mumbai - 400 025.

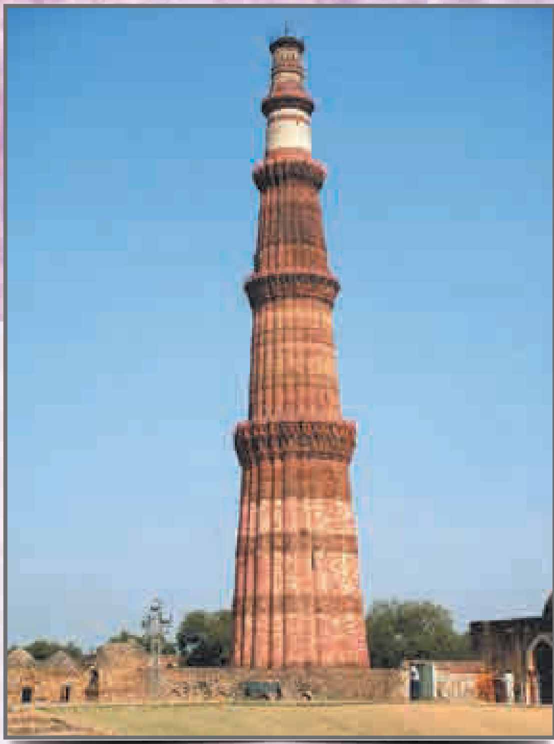

Maharashtra State Bureau of Textbook Production and Curriculum Research, Pune.

इंग्रजी इतिहास इ. ११ वी

₹84.00